

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**Західноукраїнський національний університет**  
**Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського**  
**національного університету**

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

**ТКАЧУК Марія Русланівна**

**Державний бюджет України: особливості формування та**  
**оцінювання**

Спеціальність: 072 – фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок  
Освітньо-професійна програма: Фінанси

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи Фзвнм-21  
М. Р. Ткачук

ВІННИЦЯ - 2025

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ.....	7
1.1. Сутнісна характеристика державного бюджету як економічної категорії.....	7
1.2. Структурно-функціональні компоненти державного бюджету.....	15
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ.....	26
2.1 Аналіз формування дохідної частини державного бюджету України в умовах воєнного стану.....	26
2.2 Аналіз видаткової частини державного бюджету.....	38
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	46
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

## ВСТУП

Державний бюджет України посідає важливе місце в системі публічних фінансів, оскільки є інструментом реалізації фінансової політики держави, що прямо впливає на соціально-економічні умови життя населення. Він виступає не лише як механізм мобілізації фінансових ресурсів для забезпечення функціонування державного апарату, а й як дієвий важіль впливу на структурні трансформації економіки, забезпечення соціальної стабільності, підтримку національної безпеки та реалізацію стратегічних пріоритетів розвитку. Сучасний бюджетний процес в Україні перебуває в динамічному розвитку, зумовленому змінами у внутрішньоекономічному середовищі, трансформацією суспільних запитів та потреб, а також викликами глобалізованої економіки. З огляду на це, формування та виконання Державного бюджету має відбуватися з урахуванням принципів гнучкості, прозорості та збалансованості, що є необхідною умовою для забезпечення фінансової стабільності та стійкості економічної системи.

Особливого значення набуває вдосконалення регуляторного потенціалу державного бюджету в умовах інституційних змін і реформування економічних відносин. Ефективна бюджетна політика передбачає не лише належне бюджетне забезпечення соціальної сфери, а й стимулювання внутрішнього попиту, раціональне управління державним боргом, мінімізацію бюджетного дефіциту, оптимізацію податкового навантаження відповідно до моделі економічного розвитку. Вагомими напрямками є підвищення результативності використання бюджетних коштів, запровадження механізмів оцінювання ефективності видатків, а також розвиток фінансово-бюджетних інститутів, спроможних забезпечити дієвий контроль та аудит. Одним з пріоритетів залишається інвестування у розвиток людського капіталу через бюджетні програми, орієнтовані на освіту, охорону здоров'я, науку та інновації як фундаментальні чинники довгострокового економічного зростання.

У науковій літературі спостерігається значна увага як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників до проблематики формування та ефективного

виконання державного бюджету. Помітний внесок у розвиток теоретико-методологічного підґрунтя у цій сфері здійснили такі науковці, як В. Бойко, Ю. Голинський, Н. Гусаревич, Л. Дейкало, В. Дем'янишин, К. Захожай, В. Макогон, Ю. Пасічник, Л. Сідельникова, Н. Сушко, В. Федосов, Є. Фетіщенко, С. І. Юрій та інші. На тлі сучасних трансформацій фінансової системи особливої значущості набуває потреба у зміцненні макроекономічної стабільності та забезпеченні стійкого функціонування державного бюджету в умовах змін економічної кон'юнктури. Це зумовлює необхідність перегляду підходів до бюджетного планування з урахуванням фаз економічного циклу як у середньостроковому, так і в довгостроковому горизонті.

Актуальність викликів, що постають перед бюджетною системою, обумовлює потребу в підвищенні ефективності формування дохідної та видаткової частин бюджету, вдосконаленні інструментів бюджетного регулювання, а також методології прогнозування фінансових показників. Серед основних завдань – розвиток аналітичного інструментарію для оцінки виконання бюджету, оптимізація механізмів касового обслуговування державних фінансів, посилення внутрішнього казначейського контролю, а також цифрова модернізація інформаційної інфраструктури управління бюджетом.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в систематизації теоретичних положень і розробленні практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності механізмів формування й виконання Державного бюджету України.

Досягнення поставленої мети зумовило потребу поетапного розв'язання наступних наукових завдань:

- розкрити економічну природу, функціональне призначення та значення державного бюджету як ключового інструмента державного впливу на макроекономічні процеси;

- проаналізувати інституційно-організаційну побудову, внутрішню структуру та основні компоненти Державного бюджету України;

- обґрунтувати актуальність удосконалення механізму виконання

державного бюджету та визначити напрями його підвищення як засобу ефективного макроекономічного регулювання.

Об'єктом дослідження є процес формування та виконання Державного бюджету України в сучасних умовах.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних положень, методологічних підходів і практичних механізмів, які визначають зміст і особливості формування та виконання Державного бюджету України.

Методи дослідження. Методичне підґрунтя кваліфікаційного дослідження базується на використанні комплексу сучасних наукових методів, що дозволяють глибоко проаналізувати явища та процеси, пов'язані з формуванням і виконанням Державного бюджету України. Основу становить діалектичний підхід, який забезпечує цілісне сприйняття взаємозв'язків і суперечностей, характерних для бюджетного процесу в умовах економічної динаміки. Системний підхід у поєднанні зі структурно-функціональним аналізом використано для ідентифікації економічної природи, ролі та елементного складу державного бюджету як складової фінансової системи. Для дослідження динаміки бюджетних показників застосовано методи вертикального й горизонтального аналізу, що дозволили простежити зміни у структурі доходів та видатків у часі та у відсотковому співвідношенні. Методи логічного аналізу й синтезу були задіяні з метою виявлення закономірностей у механізмах формування та реалізації бюджету, а також для обґрунтування тенденцій його подальшого розвитку.

Інформаційною основою проведеного дослідження слугували офіційні нормативно-правові документи, що регламентують бюджетні процеси в Україні, зокрема акти законодавчої та виконавчої влади, які визначають порядок формування, затвердження та виконання Державного бюджету. Емпіричний матеріал дослідження було зібрано на основі статистичних звітів і аналітичних оглядів, підготовлених профільними органами державної влади – Міністерством фінансів України, Рахунковою палатою, Державною казначейською службою та Державною службою статистики. Крім того, у процесі дослідження широко

використовувались результати наукових напрацювань у формі монографій, навчально-методичних видань, а також статей провідних українських та зарубіжних науковців, що висвітлюють питання функціонування державних фінансів і трансформації бюджетної політики.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні функціонального призначення державного бюджету шляхом виокремлення первинних і вторинних функцій, що дало змогу глибше осмислити його роль як інструменту забезпечення стабільності фінансової системи та ефективного виконання державних зобов'язань. Крім того, обґрунтовано низку пропозицій щодо вдосконалення процесу формування бюджету, зокрема в контексті впровадження та розвитку програмно-цільового підходу як засобу підвищення результативності бюджетного планування.

Теоретична цінність проведеного дослідження виявляється у поглибленні наукового розуміння механізмів функціонування державного бюджету, а також у формуванні нових концептуальних підходів до його формування та виконання в умовах трансформаційної економіки.

Практична значущість отриманих результатів полягає у розробленні прикладних рекомендацій і управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності бюджетного процесу як інструмента макроекономічного впливу, з подальшою можливістю їх застосування в роботі органів, що здійснюють оперативне управління бюджетними ресурсами.

Структура випускної кваліфікаційної роботи охоплює вступ, три основні розділи, висновки з практичними пропозиціями та список використаних джерел. Основна частина викладена на 58 сторінках і проілюстрована 5 таблицями та 10 графічними матеріалами. Бібліографія включає 48 найменувань наукових і нормативних джерел.

# РОЗДІЛ 1

## КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

### 1.1. Сутнісна характеристика державного бюджету як економічної категорії

Бюджет як фінансово-економічне явище має глибоке історичне підґрунтя та виник разом із формуванням державності й ускладненням товарно-грошових відносин. Упродовж еволюції суспільства він виконував функцію інструмента централізованого управління ресурсами для задоволення загальносуспільних потреб. Із зростанням продуктивних сил та розвитком економіки й науки значення бюджету неухильно зростає, що зумовлює інтенсивне теоретичне осмислення його природи. У сучасній науковій літературі бюджет трактується як комплексна економіко-правова категорія, зміст якої трансформується відповідно до змін соціально-економічного середовища [56].

У процесі аналізу підходів до визначення економічної сутності бюджету можна виділити декілька концептуальних трактувань, які стали результатом узагальнення поглядів вітчизняних і зарубіжних дослідників. Одним із найбільш поширених є підхід, згідно з яким бюджет розглядається як специфічна форма економічних відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання централізованих фондів фінансових ресурсів.

Зокрема, Рогатенюк Е. В. і Пожарицька І. М. визначають бюджет як форму реалізації об'єктивно обумовлених перерозподільчих відносин, що покликані забезпечити фінансовими ресурсами як суспільство загалом, так і його окремі адміністративно-територіальні одиниці [43]. Подібну позицію займають Федосов В. М., Огородник С. Я. і Суторміна В. М., які характеризують бюджет як систему грошових відносин між державою, суб'єктами господарювання та населенням у контексті формування й використання централізованого фонду державних ресурсів для задоволення суспільних потреб [17].

На думку Фещенко Л. В., Пронози П. В. та Кузьминчук Н. В., бюджет відображає фінансові відносини між державою та юридичними і фізичними особами, що пов'язані зі створенням централізованого фонду коштів, призначеного для забезпечення функцій держави, соціального розвитку та розширеного відтворення [5]. Мочерний С. В. підходить до визначення бюджету як до системи економічних зв'язків між державою та іншими учасниками економіки (підприємствами, домогосподарствами тощо), що спрямовані на формування й використання фінансових ресурсів задля реалізації суспільних інтересів [23].

Таким чином, трактування бюджету як форми економічних відносин підкреслює його функціональну сутність – забезпечення перерозподілу вартості у масштабах усього суспільства, що дозволяє перейти до аналізу альтернативних підходів, які розглядають бюджет з правових, інституціональних та функціональних позицій, доповнюючи комплексне уявлення про його роль у фінансовій системі держави.

У контексті розкриття економічної природи бюджету важливим є підхід, за яким він розглядається як централізований фонд грошових ресурсів держави. Така інтерпретація акцентує увагу не лише на сутнісних рисах бюджету як економічної категорії, а й на його функціональному наповненні в системі публічних фінансів. У цьому розумінні бюджет трактується як динамічна категорія, що безперервно перебуває в русі – у процесах надходження доходів та здійснення видатків.

Відповідно до такого підходу, Юшко С. В. визначає бюджет як фонд фінансових ресурсів, що знаходиться у розпорядженні виконавчих органів влади відповідного рівня і використовується для реалізації їхніх повноважень – управлінських, соціальних, економічних, оборонних тощо [60]. Таким чином, бюджет виступає не лише формою акумуляції коштів, а й засобом їх цільового використання в межах виконання функцій держави.

У свою чергу, Федосов В. А. розглядає бюджет як універсальний механізм створення та використання грошових фондів суспільного призначення, через

який реалізується фінансування пріоритетних державних завдань, а також здійснюється вплив на розвиток економічних і соціальних процесів [6]. Це визначення розширює уявлення про бюджет як інструмент макроекономічного регулювання, що виконує системоутворюючу роль у перерозподілі національного доходу та фінансуванні суспільних благ.

Таким чином, концепція бюджету як централізованого фонду фінансових ресурсів підкреслює його прикладне значення в управлінні державними фінансами та дозволяє по-новому інтерпретувати його взаємозв'язок з державними інституціями, економічними суб'єктами та соціальною сферою. Це створює підґрунтя для інтеграції підходів до розуміння бюджету як інструменту цілеспрямованого перерозподілу фінансових ресурсів у межах єдиної бюджетної політики.

У рамках функціонального підходу бюджет розглядається також як основний фінансовий план, що відображає цільовий розподіл державних ресурсів у межах певного періоду. Ця позиція знаходить своє нормативне закріплення: згідно з Бюджетним кодексом України, бюджет визначається як план формування і використання фінансових ресурсів держави та місцевих органів влади для забезпечення виконання їхніх функцій протягом бюджетного періоду [12]. Така інтерпретація акцентує увагу на планово-прогностичній природі бюджету та його ролі як інструменту реалізації фінансової політики.

Науковець Бланк І. О. підкреслює короткостроковий характер бюджету, вважаючи його оперативним фінансовим планом, що зазвичай охоплює один рік і відображає поточні надходження та витрати, пов'язані з виконанням господарських і управлінських функцій [2]. З цією думкою перегукується підхід Юшка С. В., який розглядає бюджет як ключовий фінансовий документ, у якому деталізуються джерела доходів і напрями видатків головного централізованого грошового фонду держави [60].

У свою чергу, Гнатенко О. А. наголошує на організаційній функції бюджету як фінансового плану, що забезпечує взаємозв'язок між різними рівнями бюджетної системи. Бюджет у такому розумінні виступає інструментом

ієрархізації фінансових потоків і координації дій органів державного управління на всіх рівнях [6].

З іншого боку, важливою є характеристика бюджету як нормативно-правового документа, що має силу закону та визначає засади формування, розподілу та використання державних ресурсів. Зокрема, Дубовик О. Ю. акцентує увагу на тому, що бюджет – це юридично зафіксований акт, що набуває форми закону й регламентує організацію бюджетного процесу [6]. У цьому контексті бюджет виконує не лише фінансову, а й правову функцію, встановлюючи юридичні межі для дій органів влади. Позицію підтримує Юшко С. В., який визначає бюджет як нормативний документ, що містить офіційно затверджений перелік доходів і видатків, регламентований відповідними правовими процедурами [60].

У межах інституційного підходу бюджет розглядається як ключова структурна одиниця бюджетної системи. Такий підхід дозволяє оцінити бюджет не лише як фінансовий інструмент, а як елемент цілісної системи державного управління ресурсами. Дем'янишин В. Г. визначає бюджет як центральну ланку фінансової системи, яка не лише акумулює кошти, але й забезпечує їх перерозподіл між галузями економіки, територіальними утвореннями та соціальними групами [7]. У цьому контексті бюджет виступає як засіб вирівнювання соціально-економічного розвитку та реалізації регіональної політики.

Таким чином, у вітчизняній і зарубіжній фінансовій думці досі відсутня уніфікована інтерпретація категорії «бюджет». У науковому середовищі він трактується крізь призму різних підходів як економічна категорія, як правовий інститут, як організаційна форма або як елемент матеріального змісту публічних фінансів. Така багатоваріантність підходів свідчить про складність і багатовимірність самої категорії, проте водночас зумовлює наявність суперечностей у практичній площині. Зокрема, нечіткість теоретичних засад ускладнює процеси розробки бюджетного законодавства, структурування бюджетного процесу та ефективного управління бюджетними ресурсами.

Відсутність гармонійного узгодження між теорією та практикою фінансового регулювання знаходить своє відображення у сучасній бюджетній системі держави.

Головною, стратегічною метою функціонування бюджетної системи є забезпечення її стабільності, фінансової стійкості та гарантованого виконання державних зобов'язань перед суспільством у найбільш раціональній і результативній формі. Розкриття змісту цього цільового орієнтиру передбачає поетапне структурування, яке дає змогу виокремити низку підцілей, кожна з яких має конкретне функціональне наповнення. Їх деталізація наведена в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

### Основні цілі і завдання бюджету

Цілі	Зміст цілей	Завдання, конкретизуючи цілі
Первинні (базові) функції		
Конституційна	Забезпечення стійкості бюджетної системи та безумовне виконання прийнятих зобов'язань у найбільш ефективний спосіб	Удосконалення нормативно-правового регулювання бюджету
Правова	Законодавче розмежування бюджетних повноважень між державними органами влади та органами місцевого самоврядування з питань організації бюджетного процесу	Розробка та реалізація норм і порядків бюджетного права
Контрольна	Контроль за цільовим, економічним і ефективним використанням бюджетних коштів на соціально-економічний розвиток на будь-якому рівні бюджетної системи	Підвищення ефективності надання державних послуг
Вторинні (похідні) функції		
Фіскальна	Бездефіцитність бюджетів будь-якого рівня бюджетної системи за рахунок зміни податкової системи, регулювання надходжень доходів до бюджетів від податкових і неподаткових джерел	Розподіл і перерозподіл у бюджеті частини створюваного валового внутрішнього продукту, достатнього для виконання відповідними рівнями управління покладених на них функцій
Регулююча	Збалансованість бюджетів всіх рівнів шляхом узгодження між ланками бюджетної системи принципів, методів, показників і нормативів перерозподілу бюджетних коштів	Підвищення ефективності фінансових взаємовідносин між бюджетами різного рівня

Джерело: складено за [32]

З метою поглиблення розуміння багатofункціонального впливу державного бюджету на соціально-економічний розвиток країни в умовах трансформацій сучасного суспільства, доцільно проаналізувати його роль на п'яти базових рівнях функціонування економіки (рис. 1.1). Такий підхід дозволяє не лише конкретизувати функціональне навантаження бюджету, а й інтегрувати елементи процесного та системного підходів до його класифікації, розширюючи спектр його аналітичних характеристик.

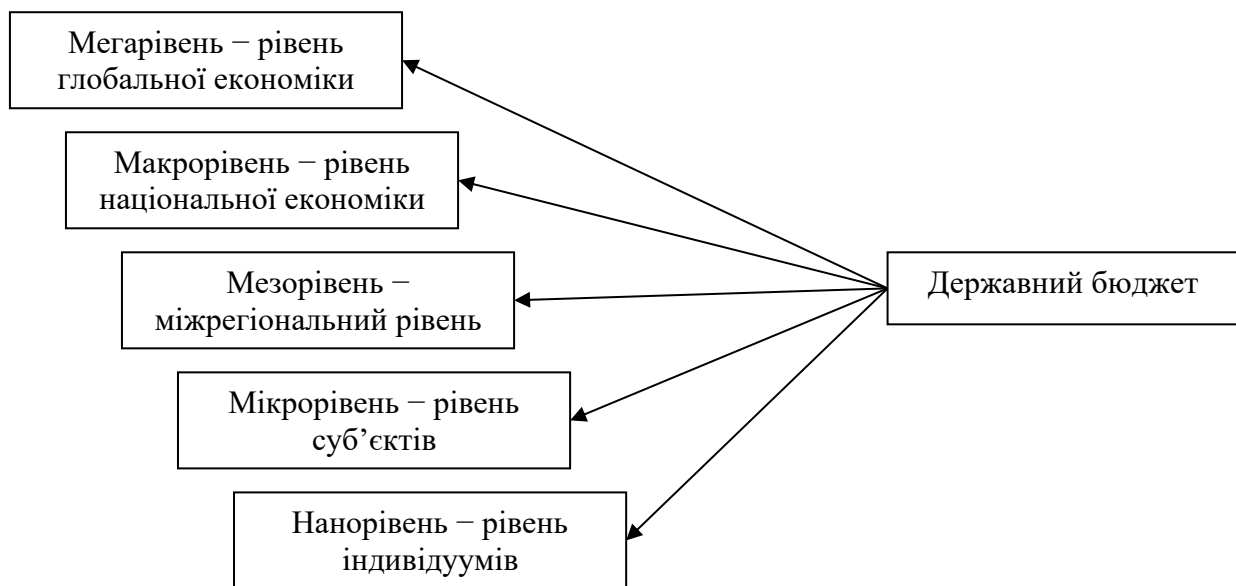


Рис. 1.1. Визначення ролі державного бюджету в багаторівневій моделі економічного середовища

Джерело: складено автором на основі [25]

На мегарівні, що охоплює глобальний вимір економічного розвитку, державний бюджет виконує стратегічні та системоутворюючі функції. Зокрема, він формує інвестиційний імідж країни на міжнародній арені, опосередковано впливаючи на довіру зовнішніх донорів та рейтингових агентств. Крім того, бюджетний механізм бере участь в управлінні державним боргом, забезпечуючи його структурну оптимізацію та дотримання фіскальної дисципліни. Через бюджет реалізуються пріоритети національного розвитку, зокрема підтримка інноваційної, промислової, науково-технічної та структурної політики, фінансування ключових галузей, а також формування довгострокових

стратегічних орієнтирів державної політики.

На макрорівні, який охоплює національну економіку в цілому, державний бюджет відіграє провідну роль у фінансовому забезпеченні розвитку ключових галузей – промисловості, сільського господарства, енергетики тощо. Він виступає рушієм реформування податкової та фінансової систем, формує основу для соціального балансу, підтримує політичну стабільність через вплив на кредитно-грошову політику. Бюджет також забезпечує механізми регулювання інфляційних процесів, зокрема, через індексацію доходів населення, компенсуючи знецінення купівельної спроможності. Крім того, він визначає джерела покриття дефіциту, формує передумови для економічного зростання, впливає на конкурентоспроможність держави, відображає реакцію на кризові явища, забезпечує прогнозування макрофінансових показників та відображає реалізацію програм соціально-економічного розвитку [35].

На мезорівні, що охоплює міжрегіональну взаємодію, державний бюджет сприяє формуванню регіонального балансу шляхом надання фінансової підтримки через систему міжбюджетних трансфертів. Він виступає інструментом зворотного зв'язку між центральною та місцевою владою, контролює ефективність формування доходів і витрачання коштів у межах місцевих бюджетів.

На мікрорівні, який стосується діяльності підприємств, установ і організацій, державний бюджет реалізує фіскальні функції через прямий та опосередкований вплив на суб'єктів господарювання. Він створює умови для зменшення адміністративного тиску на бізнес через удосконалення податкової системи та зниження фіскального навантаження. Одночасно бюджет підтримує стабільність роботи державних підприємств – здійснюючи їх фінансування, рефінансування та контроль за ефективністю використання бюджетних коштів. Також він гарантує обслуговування боргових зобов'язань державних підприємств і сприяє створенню резервних фондів, з яких фінансуються спеціальні програми, з обов'язковим поверненням залишків у кінці бюджетного циклу.

На нанорівні, який відображає інтереси окремих громадян, бюджет виконує важливу соціальну функцію. Він забезпечує адресну підтримку вразливих верств населення, формує засади економічної безпеки, включно з фінансовою незалежністю, стабільністю внутрішнього ринку, платоспроможністю домогосподарств. Державний бюджет впливає на економічну поведінку індивідів, формуючи очікування та адаптивні реакції в умовах змін кон'юнктури [47].

Таким чином, державний бюджет є багатофункціональним інструментом, який відіграє ключову роль у формуванні соціально-економічного і політичного порядку в країні. Його суспільна функція реалізується через здатність забезпечувати фінансування рішень, що мають загальнонаціональне значення, незважаючи на складність організації суспільних відносин та багатогранність потреб населення. Економічне значення бюджету полягає у його впливі на розвиток базових секторів економіки – шляхом цільового розподілу ресурсів на модернізацію, підтримку інфраструктури, стимулювання інновацій та забезпечення економічного зростання. Зі свого боку, соціальний аспект державного бюджету проявляється у фінансуванні програм, що спрямовані на покращення добробуту населення, зокрема в таких сферах, як охорона здоров'я, освіта, пенсійне забезпечення, соціальна допомога тощо. Водночас, політична роль бюджету визначається його легітимним походженням: він затверджується на законодавчому рівні як вираження колективної волі громадян через обраних представників влади.

Державний бюджет виконує центральну функцію в системі управління фінансовими ресурсами, виступаючи водночас як механізм акумуляції коштів і як інструмент їх цільового розподілу. Завдяки його функціонуванню органи державної влади отримують можливість формувати фінансову базу для реалізації стратегічних цілей сталого розвитку, з одного боку, та забезпечувати виконання загальнонаціональних і регіональних функцій з іншого.

Фіскальні важелі дають змогу державі вилучати частину валового внутрішнього продукту, зосереджуючи її у бюджеті для подальшого

спрямування на модернізацію економіки, вирішення актуальних соціальних питань, утримання інституцій державного управління, забезпечення оборонної спроможності та підтримку ключових суспільних інститутів. У цьому контексті державний бюджет постає як фундаментальний елемент фінансової системи, без якого неможливо уявити ефективне функціонування інституту державності, оскільки саме він формує ресурсну основу для реалізації її повноважень і зобов'язань [44].

Однак визначення реального масштабного впливу бюджету на економічний і соціальний розвиток є надзвичайно складним завданням, що потребує урахування низки чинників. Зокрема, йдеться як про об'єктивні умови – економічну кон'юнктуру, динаміку доходів, податкове навантаження, так і про суб'єктивні фактори, пов'язані з якістю управління, ефективністю бюджетного планування, прозорістю витрат. Сукупність таких впливів схематично подано на рисунку 1.2.

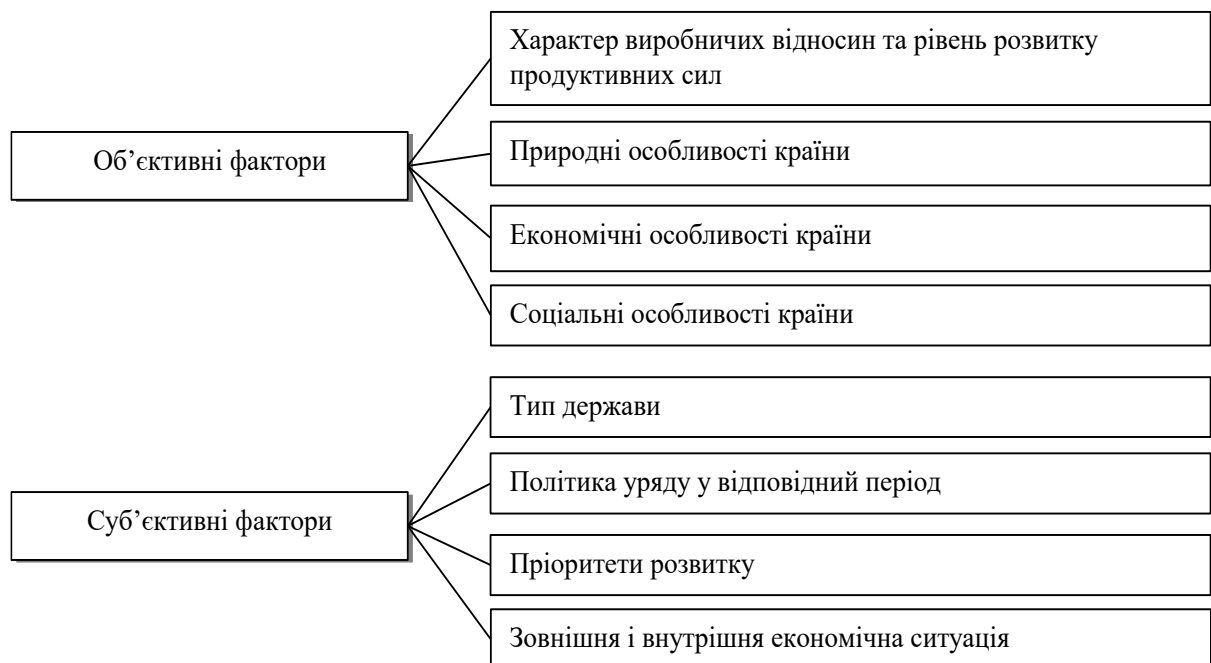


Рис. 1.2. Об'єктивні і суб'єктивні фактори впливу на державний бюджет  
Джерело: складено автором на основі [7]

Державний бюджет виступає потужним інструментом впливу на динаміку соціальних і економічних процесів у країні. Його регуляторна функція

реалізується через систему методів, які умовно поділяються на прямі та непрямі. Прямі методи передбачають безпосереднє втручання органів державної влади у сферу фінансових відносин шляхом ухвалення нормативно-правових актів, що визначають базові принципи функціонування бюджетної системи. Саме через ці механізми формуються правила адміністрування податків і зборів, встановлюються вимоги до обліку бюджетних коштів, а також регламентується відповідальність за порушення бюджетного законодавства.

Непрямі методи охоплюють дії, пов'язані з розподілом фінансових ресурсів, визначенням структури видатків та пріоритетів фінансування. Таким чином, державний бюджет виконує не лише обліково-фінансову, а й стратегічну функцію, концентруючи значну частину валового внутрішнього продукту для централізованого перерозподілу. Через бюджет держава формує ресурсну базу для реалізації національних програм і стимулювання структурної трансформації економіки, що в сукупності створює умови для збалансованого суспільного розвитку.

## **1.2. Структурно-функціональні компоненти державного бюджету**

Державний бюджет посідає провідне місце в бюджетній системі будь-якої країни, оскільки саме за його рахунок забезпечується фінансування масштабних загальнодержавних програм у сфері соціального та економічного розвитку. Через бюджетну систему держава здійснює перерозподіл частини наявних фінансових ресурсів на користь територіальних громад, що сприяє збалансованому розвитку регіонів, удосконаленню структури національної економіки та реалізації соціальних гарантій для населення.

У сучасному розумінні державний бюджет у процесі його формування та виконання розглядається як комплексний фінансово-правовий інструмент із подвійною функціональною природою [50]. З одного боку, він виступає засобом управління фінансовими потоками держави, що включає планування доходів і видатків, операцій із фінансуванням дефіциту, а також механізми державного

кредитування в межах бюджетного періоду. З іншого – це нормативний документ, який регламентує правові відносини між учасниками бюджетного процесу, визначаючи повноваження, зобов'язання та відповідальність органів державної влади, що беруть участь у складанні, затвердженні та реалізації бюджету.

Аналізуючи Державний бюджет України як інструмент управління доходами, видатками, джерелами фінансування та операціями з кредитування у межах конкретного бюджетного періоду, першочергово слід зосередитись на його структурі, яку відображено на рисунку 1.3.



Рис. 1.3. Структура державного бюджету в Україні

Джерело: складено автором на основі [12]

Розподіл Державного бюджету України на загальний та спеціальний фонди, а також визначення їх внутрішньої структури здійснюється виключно на законодавчій основі відповідно до норм Бюджетного кодексу України та положень щорічного закону про Державний бюджет. Переміщення бюджетних

коштів між цими фондами можливе лише в межах установлених бюджетних призначень і за умови внесення відповідних змін до закону про Державний бюджет.

Організаційна побудова державного бюджету включає чотири ключові елементи: дві основні складові – доходи та видатки, а також фінансування і кредитування бюджету, які виконують допоміжну, але стратегічно важливу роль у підтримці фінансової збалансованості.

Незважаючи на провідну роль державного бюджету в національній фінансовій системі, його функціонування не повинно підривати економічну самостійність суб'єктів господарювання чи послаблювати фінансову основу соціального добробуту населення. Ті обсяги валового внутрішнього продукту, які централізовано акумулюються через бюджет для реалізації функцій держави, мають бути спрямовані на стимулювання відтворювальних процесів у суспільстві.

Доходи державного бюджету, таким чином, виконують не лише соціальну, а й важливу макроекономічну та стимулювальну функцію. Завдяки спрямуванню бюджетних ресурсів у пріоритетні напрями — інноваційно-інвестиційну діяльність, розвиток виробничого потенціалу, підтримку ключових секторів економіки – формуються умови для зростання внутрішнього продукту, активізації господарської діяльності та зміцнення національної фінансової системи. Розширення бюджетної підтримки і вдосконалення інструментів бюджетного кредитування сприяють формуванню позитивної динаміки макропоказників та, відповідно, зростанню обсягів фінансових ресурсів, у тому числі й доходів державного бюджету.

У правовій та економічній науковій літературі доходи державного бюджету систематизуються за низкою класифікаційних ознак, які наведено на рисунку 1.4.

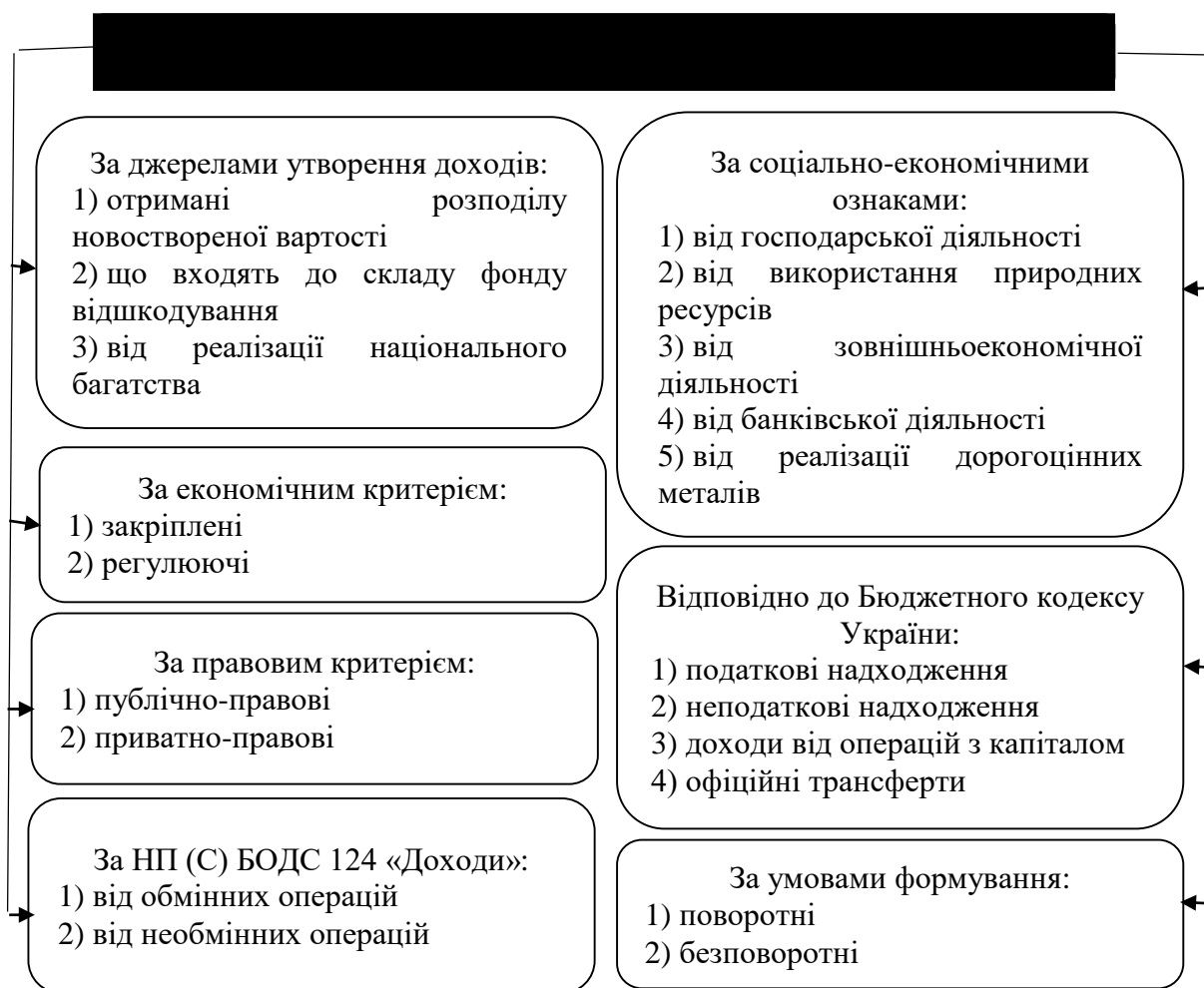


Рис. 1.4. Основні групи доходів державного бюджету

Джерело: складено автором на основі [49; 12]

Згідно з положеннями Бюджетного кодексу України [8] та нормативними вимогами, закріпленими в Наказі Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію» [59], доходи Державного бюджету України структуровано за п'ятьма основними групами, кожна з яких має специфічне економічне наповнення.

1. Податкові надходження – це обов'язкові платежі, встановлені законодавством України, що справляються у формі загальнодержавних податків та зборів і становлять основу доходної частини бюджету.

2. Неподаткові надходження включають фінансові ресурси, які надходять до бюджету в результаті діяльності держави як власника і суб'єкта господарювання. Сюди відносяться надходження від використання державного

майна, прибутки від державних підприємств, адміністративні збори, штрафи, санкції та інші платежі, що не мають податкового характеру.

3. Доходи від операцій з капіталом охоплюють надходження, пов'язані з відчуженням державного майна, продажем основних засобів, запасів і резервів, земельних ділянок, а також капітальні трансферти з недержавних джерел, які мають одноразовий, безповоротний і цільовий характер.

4. Офіційні трансферти – це кошти, що надходять на безоплатній та безповоротній основі від інших органів публічної влади як внутрішніх, так і міжнародних. Зокрема, йдеться про фінансову допомогу від органів державної влади, органів влади АРК, місцевого самоврядування, іноземних держав або міжнародних організацій.

З огляду на викладене, доходи державного бюджету слід розуміти як сукупність економіко-правових відносин, пов'язаних із формуванням централізованого фонду фінансових ресурсів держави, що включає всі передбачені законодавством податкові та інші надходження, які мають безвідплатний і безповоротний характер.

Згідно з положеннями Бюджетного кодексу України, видатки бюджету визначаються як грошові ресурси, що спрямовуються на фінансування програм, заходів та ініціатив, передбачених у межах затвердженого бюджету на відповідний період [8].

Водночас варто наголосити, що в межах бюджетного процесу функціонують також інші види фінансових операцій, які, хоча й пов'язані з рухом коштів, не класифікуються безпосередньо як видатки. До таких належать: обслуговування та погашення державного боргу, надання бюджетних кредитів, розміщення тимчасово вільних коштів на депозитах, придбання фінансових активів, зокрема державних цінних паперів, а також повернення надмірно або помилково сплачених податків, зборів та інших доходів з бюджету.

У зв'язку з цим, Бюджетний кодекс України формує розширене тлумачення поняття витрат бюджету, охоплюючи не лише класичні видатки, але й операції, пов'язані з наданням кредитів, обслуговуванням боргових

зобов'язань держави, інвестиційною діяльністю держави на фінансових ринках і тимчасовим управлінням бюджетною ліквідністю [8].

Видатки державного бюджету мають низку характерних ознак, що дозволяють чітко окреслити їх економіко-правову природу та функціональне призначення в системі державних фінансів [31]. По-перше, ці видатки виконують загальнодержавну функцію, оскільки спрямовані на задоволення базових потреб суспільства та фінансування ключових напрямів діяльності держави, таких як безпека, соціальний захист, охорона здоров'я тощо. По-друге, бюджетні видатки, як правило, мають безповоротний характер. Вони не генерують зобов'язань щодо їх повернення й не породжують нових фінансових вимог. Основна частина таких витрат пов'язана з реалізацією соціальних програм, обслуговуванням державного боргу, виплатою заробітної плати працівникам бюджетної сфери. Водночас останніми роками спостерігається тенденція до часткового переходу на інші форми використання бюджетних коштів, зокрема, на поворотній та платній основах у вигляді бюджетного кредитування. По-третє, державні видатки функціонують у тісному взаємозв'язку з доходами бюджету, утворюючи з ними єдину систему. Водночас вони мають періодичний характер, оскільки здійснюються постійно й у встановлені строки відповідно до графіка фінансування. Крім того, бюджетні витрати мають чітке нормативно-правове регулювання, що відображає їх участь у системі економічних відносин, пов'язаних із розподілом і використанням централізованих фінансових ресурсів держави. Нарешті, через видаткову частину бюджету забезпечується безперервне фінансування функцій і повноважень держави, що є критично важливим для реалізації внутрішньої та зовнішньої політики, виконання соціальних зобов'язань і досягнення стратегічних цілей. Регулярність і прогнозованість витратного механізму – одна з основних передумов ефективного функціонування державного апарату та реалізації державних програм.

У фінансово-правовій та економічній літературі видатки державного бюджету подаються у вигляді систематизованої класифікації за низкою

характерних ознак, що схематично представлено на рисунку 1.5.



Рис. 1.5. Основні види видатків державного бюджету

Джерело: складено автором на основі [4; 8]

У відповідності до Бюджетного кодексу України [8] та положень Наказу Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію» [41], система класифікації видатків Державного бюджету України поділяється на п'ять основних груп. Кожна з них має специфічне функціональне призначення, структуру і аналітичну цінність для управління бюджетними процесами.

1. Програмна класифікація відображає цільову спрямованість видатків, групуючи їх за державними програмами. Вона дає змогу відстежити, яка діяльність фінансується з бюджету, які завдання при цьому реалізуються та яких результатів передбачається досягти. Особливість цього підходу полягає в можливості здійснення оцінки ефективності використання коштів: аналіз фінансових показників у зіставленні з досягнутими результатами дає підстави

для обґрунтованого прийняття рішень щодо подальшого фінансування відповідних програм.

Водночас, незважаючи на нормативне закріплення програмно-цільового підходу, на практиці виникають труднощі з простежуванням реалізації окремих програм. У законі про Державний бюджет України, як правило, не містяться повні назви програм – подається лише перелік кодів програмної класифікації, що ускладнює ідентифікацію конкретних заходів. Детальна інформація доступна переважно через звітність головних розпорядників бюджетних коштів.

2. Відомча класифікація структурує бюджетні видатки за ознакою головного розпорядника коштів. Такий підхід дозволяє систематизувати фінансові ресурси відповідно до державних органів та установ, відповідальних за їх використання. Основна перевага цієї класифікації полягає у тому, що вона чітко ідентифікує отримувача бюджетних асигнувань, що, у свою чергу, забезпечує прозорість та ефективність контролю за витрачанням державних коштів.

3. Функціональна класифікація ґрунтується на поділі видатків відповідно до напрямів виконання функцій держави. Вона має декілька рівнів деталізації:

- розділи, які відображають загальні сфери бюджетного фінансування;
- підрозділи та групи, що конкретизують видатки за окремими функціональними напрямками.

До основних напрямів, які фінансуються за функціональною класифікацією, належать: загальнодержавні функції, оборона, правоохоронна діяльність і судова влада, економічна діяльність, охорона навколишнього середовища, житлово-комунальне господарство, охорона здоров'я, освіта, культура і спорт, соціальний захист та соціальне забезпечення.

4. Економічна класифікація ґрунтується на характері бюджетних операцій і деталізує витрати за їх економічною природою. Вона поділяє видатки на поточні (оплата праці, закупівля товарів і послуг, соціальні трансферти тощо) та капітальні (капітальні інвестиції, капітальні трансферти, придбання основних засобів). Ця класифікація є ключовою для оперативного управління витратами,

оскільки відображає фінансові процеси, що відбуваються в ході виконання бюджетних призначень. Економічна класифікація дозволяє аналізувати структуру видатків за їх цільовим призначенням і фінансовими наслідками, а також визначати співвідношення між споживанням і нагромадженням у межах державної фінансової політики.

Слід підкреслити, що економічна класифікація видатків є не лише засобом структуризації бюджетних витрат, а й ефективним інструментом фінансового контролю. Саме на її основі формується розпис видатків, що визначає напрями руху бюджетних коштів відповідно до затверджених призначень. Вона лежить в основі бухгалтерського обліку та фінансової звітності у бюджетному секторі, забезпечуючи прозорість і підзвітність використання державних ресурсів, а також дозволяє органам контролю здійснювати аналіз ефективності бюджетного менеджменту.

Поряд із доходами та видатками, важливими елементами державного бюджету виступають фінансування та кредитування, які забезпечують балансування бюджету та покриття його дефіциту. Згідно з положеннями Бюджетного кодексу України [8], фінансування бюджету – це операції, пов'язані з надходженням або витрачанням коштів, які виникають у результаті змін у державному борзі, обсягах депозитних операцій, руху цінних паперів, а також надходжень від приватизації державного майна. Ці кошти спрямовуються на покриття дефіциту бюджету або формування бюджетного профіциту.

Серед основних джерел фінансування державного бюджету виокремлюють:

- 1) надходження від державних і місцевих внутрішніх та зовнішніх запозичень;
- 2) кошти, отримані від приватизації державного майна (включаючи пов'язані з цим надходження);
- 3) повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження від реалізації цінних паперів;
- 4) використання вільного залишку бюджетних коштів з дотриманням

вимог законодавства [8].

Іншою формою руху бюджетних ресурсів є кредитування, яке включає операції з надання фінансових ресурсів на умовах повернення, строковості та платності. Такі операції передбачають не лише видачу бюджетних кредитів, а й подальше повернення коштів до бюджету. До інструментів кредитування також належать бюджетні позички та поворотна фінансова допомога, які надаються відповідно до визначених умов [8].

Таким чином, фінансування та кредитування бюджету виконують важливу функцію в забезпеченні гнучкості бюджетної системи, дозволяючи уряду адаптуватися до змін економічної кон'юнктури та забезпечувати фінансову стійкість.

У цілому, структурні компоненти державного бюджету створюють підґрунтя для стабільного функціонування публічних фінансів. Вони формують ресурсну базу, необхідну для реалізації державних функцій, включно з фінансуванням сектору безпеки та оборони, здійсненням соціально-економічної політики, а також забезпеченням діяльності державного управлінського апарату.

## РОЗДІЛ 2

### ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

#### **2.1 Аналіз формування дохідної частини державного бюджету України в умовах воєнного стану**

В умовах уповільнення темпів економічного розвитку та зниження обсягів валового внутрішнього продукту пріоритетним напрямом державної політики виступає стабілізація бюджетної сфери, що безпосередньо впливає на рівень фінансової безпеки країни. Центральну роль у підтриманні макрофінансової рівноваги виконує державний бюджет України, який у періоди системних криз стає ключовим інструментом пом'якшення їхніх наслідків і мінімізації соціальної напруги.

Поглиблення глобалізаційних процесів, а також посилення інтеграції України у світовий економічний простір, з одного боку, відкрили нові можливості для розвитку національної економіки, а з іншого – зробили її більш вразливою до зовнішніх шоків. Так, однією з найпотужніших криз останнього десятиліття стала пандемія COVID-19 (2020–2021 рр.), яка порушила глобальні ланцюги поставок, скоротила виробничу активність і призвела до значного навантаження на публічні фінанси [1]. Із 2022 року бюджетна система України функціонує в умовах повномасштабної війни, спричиненої збройною агресією російської федерації. Цей чинник спричинив не лише фізичні руйнування виробничої інфраструктури, втрату частини податкової бази, порушення логістичних зв'язків, але й безпрецедентну гуманітарну кризу, що супроводжується значними демографічними змінами – масштабною міграцією та переміщенням мільйонів громадян. На тлі цих подій відбулося різке зниження реальних доходів населення, зростання рівня безробіття та загальне погіршення соціально-економічного клімату в країні [1].

У такій ситуації особливої актуальності набуває оцінка ефективності функціонування дохідної частини державного бюджету, адже саме вона формує основу ресурсного забезпечення публічних витрат (рис. 2.1). Джерела наповнення бюджету визначають фінансову спроможність держави виконувати свої соціальні, оборонні та економічні функції. Рациональне адміністрування доходів, їхня мобілізація та цільове використання безпосередньо впливають на рівень економічної стабільності, інвестиційну привабливість країни та якість життя населення [4].

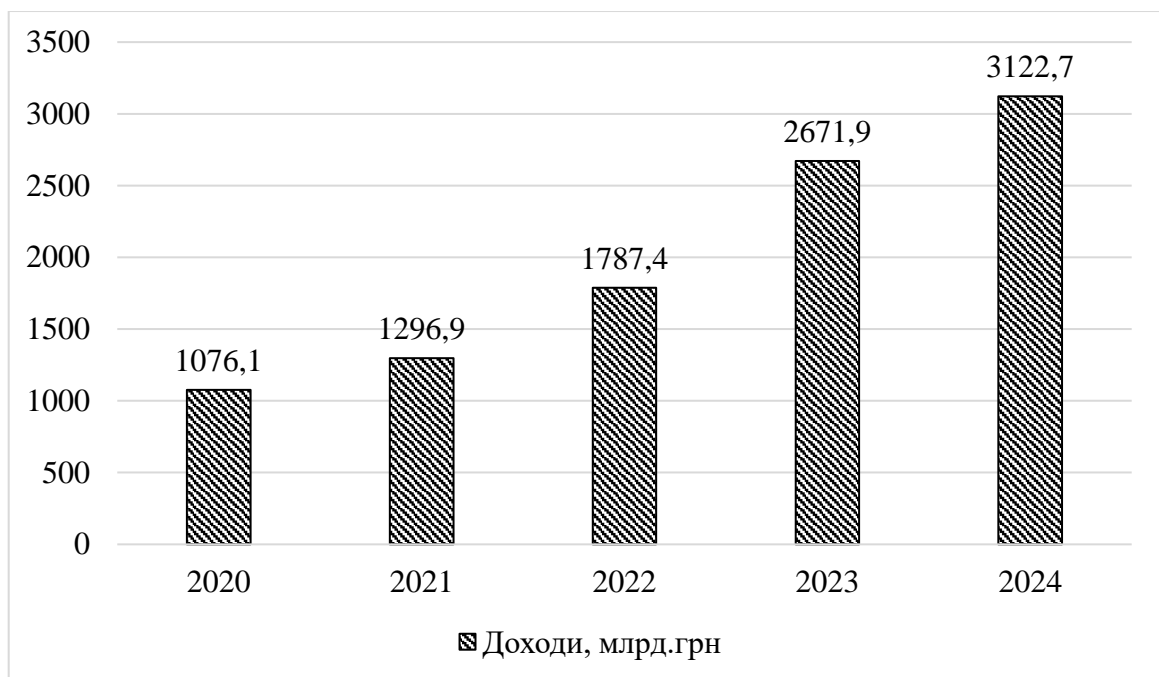


Рис. 2.1. Доходи Державного бюджету України, 2020-2024 рр., млрд. грн

Джерело: складено автором за даними [24]

Протягом зазначених років спостерігається стійка позитивна тенденція зростання обсягу надходжень, незважаючи на складні економічні умови, спричинені пандемією COVID-19 у 2020-2021 рр. та повномасштабною війною з 2022 року. Так, у 2020 році обсяг доходів становив 1076,1 млрд грн, у 2021 році – 1296,9 млрд грн, що свідчить про помірне зростання. У 2022 році доходи сягнули 1787,4 млрд грн, що стало наслідком мобілізації фінансових ресурсів в умовах воєнного стану. Найбільш стрімке зростання зафіксоване у 2023 році –

2671,9 млрд грн, а в 2024 році очікувані доходи сягнули 3122,7 млрд грн, що майже утричі перевищує рівень 2020 року. Така динаміка засвідчує підвищення фіскальної спроможності держави, що відбувається завдяки активізації податкової політики, міжнародній фінансовій підтримці та зусиллям щодо стабілізації макроекономічної ситуації.

Проаналізовані статистичні показники свідчать про виразне зростання обсягів надходжень до державного бюджету, що є індикатором не лише макрофінансової стабільності, а й здатності національної економіки функціонувати в умовах багаторівневих кризових явищ. Збільшення дохідної частини бюджету може бути результатом посилення ефективності фіскального адміністрування, коригування економічної стратегії уряду, а також суттєвого зовнішнього фінансового сприяння з боку міжнародних донорів і партнерських країн. Така позитивна динаміка підтверджує потенціал держави до адаптації у складних умовах воєнного часу, її спроможність консолідувати ресурси для підтримки життєво важливих функцій, забезпечення бюджетних витрат та стабільного функціонування ключових інститутів публічного управління.

Звіти Міністерства фінансів України щодо реалізації державного бюджету містять інформацію про відхилення фактичних показників від затверджених планових орієнтирів, що дозволяє оцінити ефективність бюджетного планування та гнучкість фіскальної системи. Зокрема, спостерігається як перевиконання, так і недовиконання певних бюджетних позицій, що зумовлене як внутрішніми, так і зовнішніми факторами [13].

Так, у 2023 році фактичні надходження до державного бюджету сягнули 115,1% від обсягу, затвердженого Верховною Радою України (з урахуванням змін), що дало змогу отримати додаткові 234,7 млрд грн понад плановий обсяг. У 2024 році відбулося ще більш суттєве перевиконання: доходи становили 188,7% від затвердженого обсягу, що в абсолютному вимірі дорівнює 1 256 млрд грн понад запланований рівень. Такий результат значною мірою забезпечено за рахунок залучення міжнародної безповоротної допомоги (грантів), а також власних надходжень бюджетних установ, які суттєво зросли в умовах воєнної

мобілізації ресурсів. Ці дані свідчать про підвищену адаптивність бюджетної системи, ефективну комунікацію з донорами та відповідну коригуючу політику уряду в умовах високої турбулентності зовнішнього середовища.

Після загального аналізу динаміки доходів Державного бюджету України доцільно зосередити увагу на структурних елементах цих надходжень, зокрема – податкових доходах, які традиційно є головним джерелом формування бюджетного ресурсу (табл. 2.1). Світова практика свідчить, що податки становлять фундамент фінансового забезпечення державної діяльності у більшості країн, виступаючи не лише інструментом наповнення бюджету, але й важелем економічного та соціального регулювання. У низці держав податкове навантаження значно перевищує середні показники в Україні, однак це виправдано високим рівнем публічних послуг, які надаються громадянам.

В Україні податкові надходження посідають провідне місце в структурі доходної частини державного бюджету, забезпечуючи фінансування ключових сфер життєдіяльності – охорони здоров'я, освіти, інфраструктурних проєктів, оборонного комплексу тощо. У період економічної нестабільності та викликів, пов'язаних із зовнішньою агресією, податкові надходження слугують важливою опорою фіскальної стійкості держави, створюючи умови для підтримки соціальної сфери, реалізації антикризових заходів і стабілізації економіки. Крім того, система оподаткування виконує функцію перерозподілу доходів, сприяючи соціальній рівновазі та зниженню нерівності.

Аналіз даних таблиці 2.1 свідчить про стійке зростання податкових надходжень до Державного бюджету України у 2022-2024 рр. Загальний обсяг податкових надходжень зріс з 979764,5 млн грн у 2022 році до 1 647189,3 млн грн у 2024 році, що на 667424,8 млн грн більше. Найбільше зростання продемонструвала категорія внутрішніх податків на товари та послуги, зокрема у 2023 році приріст становив 178790,1 млн грн, а у 2024 році – ще 196717,9 млн грн, що свідчить про активізацію споживчого ринку та збільшення обсягів реалізації продукції. Значне зростання спостерігається також у групі податків на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості, приріст за два роки становить

331754,9 млн грн, що може свідчити про адаптацію бізнесу до кризових умов та розширення податкової бази. Водночас спостерігається помітне скорочення надходжень від рентної плати за використання природних ресурсів, що може бути пов'язане як зі зниженням видобутку, так і з тимчасовою окупацією окремих територій. Позитивною динамікою також відзначаються податки на міжнародну торгівлю та інші податки, що підтверджує загальну тенденцію до посилення фіскальної стабільності.

Таблиця 2.1

Динаміка податкових надходжень до Державного бюджету України у 2022–2024 рр., млн грн

Показник	2022	2023	2024	2024/2023,+/-	2023/2022, +/-
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	265477,1	350781,9	597232,3	246450,4	85 304,8
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	85365,1	60327,7	52430,5	-7897,2	-25037,4
Внутрішні податки на товари та послуги	569353,8	748143,9	944861,8	196717,9	178790,1
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	26246,1	40559,4	48279,3	7719,9	14313,3
Місцеві податки та збори, що сплачуються (перераховуються) згідно з Податковим кодексом України	-	-	57,5	57,5	-
Інші податки та збори	3322,4	3731,1	4328,2	597,1	408,7
Всього податкових надходжень	979764,5	1203544	1647189,3	443645,3	223779,5

Джерело: складено автором за даними [24]

Таким чином, проведений аналіз податкових надходжень до Державного бюджету України підтверджує їх ключову роль у забезпеченні фінансової спроможності держави. У 2022-2024 роках відбулося суттєве зростання обсягів надходжень, що зумовлено потребою у стабільному фінансуванні сектору оборони та критично важливих функцій держави в умовах воєнного стану. Структурно основну частину податкових доходів формують податок на додану

вартість, податок на доходи фізичних осіб та податок на прибуток підприємств. Позитивна динаміка цих джерел пов'язана як із поступовим відновленням економічної активності, зростанням доходів населення і суб'єктів господарювання, так і з підвищенням ефективності адміністрування податків на фоні адаптації державних інституцій та бізнесу до нових реалій повномасштабної війни.

Для глибшого розуміння структури формування дохідної частини державного бюджету України важливо проаналізувати співвідношення між податковими та іншими надходженнями в загальному обсязі доходів. Зміна частки кожного з джерел у структурі бюджетних надходжень дозволяє простежити, які саме ресурси стали основними у фінансуванні державних потреб у різні періоди. Візуалізація цих змін представлена на рисунку 2.2.

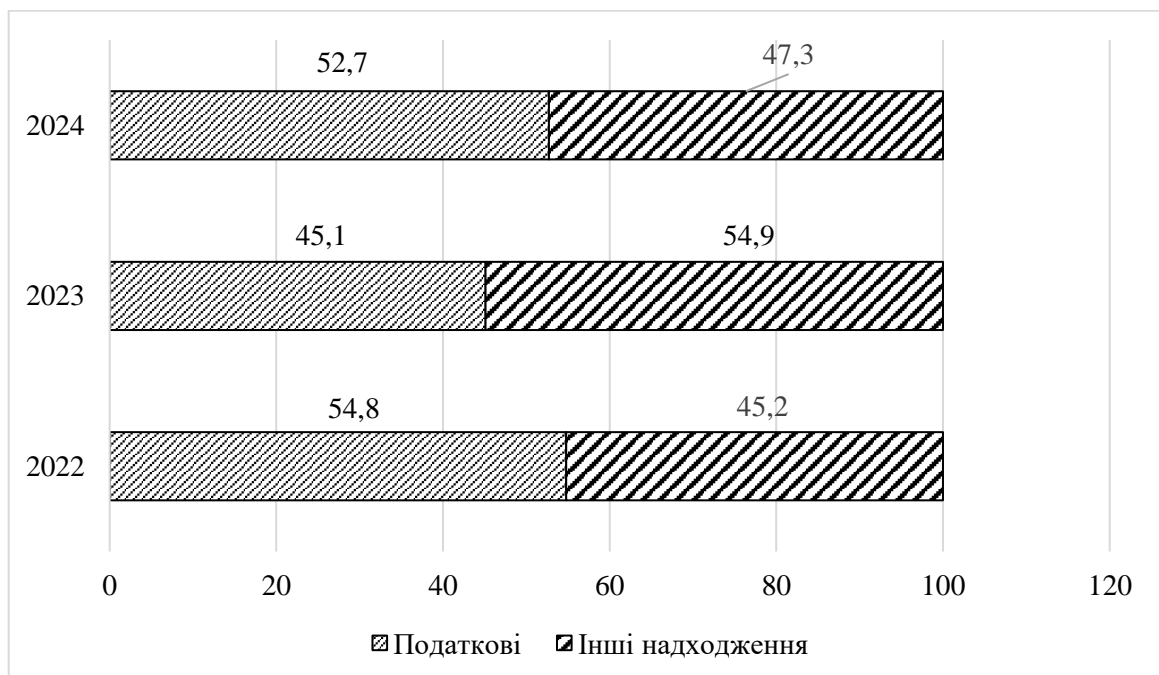


Рис. 2.2. Частка податкових надходжень у загальних доходах державного бюджету України, %

Джерело: складено автором за даними [42]

Оцінювання динаміки доходів Державного бюджету України за період 2020-2024 років є основним для розуміння трансформацій, що відбуваються у національній фінансовій системі в умовах тривалих кризових явищ, зокрема

повномасштабної війни. За цих обставин бюджетна політика зазнала суттєвих змін, а її пріоритети були переорієнтовані на забезпечення обороноздатності, соціальної підтримки населення та стабільності функціонування державних інституцій. Важливо аналізувати не лише загальні обсяги надходжень, а й їхню структуру, що дозволяє комплексно оцінити ефективність механізмів формування бюджетних ресурсів. Після розгляду податкових джерел доцільно зосередити увагу на динаміці неподаткових надходжень, офіційних трансфертів та доходів від операцій з капіталом. Такий підхід сприятиме глибшому розумінню ролі альтернативних джерел доходів у наповненні бюджету та дозволить виявити основні чинники, що обумовили зміни у структурі фіскальних надходжень у досліджуваній період.

Далі розглянемо обсяги та динамічні зміни неподаткових надходжень, дані про які наведено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка неподаткових надходжень до державного бюджету у 2022-2024 рр.,

млн. грн

Показник	2022	2023	2024	2024/2023,+/-	2023/2022, +/-
Доходи від власності та підприємницької діяльності	87172,4	123912,4	125956,9	2044,5	36740,0
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	8166,1	14257,6	17020,9	2763,3	6091,5
Інші неподаткові надходження	16146,9	41025,8	52796,8	11771,0	24878,9
Власні надходження бюджетних установ	234842,3	812405,9	778623,8	-33782,1	577563,6
Всього неподаткових надходжень	346327,7	991601,7	974398,5	-17203,2	645274,0

Джерело: складено автором за даними [13]

Аналіз динаміки неподаткових надходжень до Державного бюджету України за 2022-2024 роки свідчить про певну нестабільність у структурі цих доходів, хоча загалом показники залишаються на високому рівні. Позитивну

динаміку демонструє показник доходів від власності та підприємницької діяльності: зростання відбулося з 87 172,4 млн грн у 2022 році до 125 956,9 млн грн у 2024 році. Темпи приросту в 2023 році становили +36 740 млн грн, а в 2024 році ще +2 044,5 млн грн, що свідчить про деяке уповільнення темпів зростання, але водночас підтверджує стабільність джерела.

Суттєве підвищення також спостерігається у доходах від адміністративних зборів та некомерційної діяльності, які зросли з 8 166,1 млн грн у 2022 році до 17 020,9 млн грн у 2024 році. Це зумовлено посиленням ролі державних послуг і, ймовірно, збільшенням кількості платних адміністративних послуг, які надають органи державної влади.

Інші неподаткові надходження також зазнали зростання: у 2023 році вони зросли на 24 878,9 млн грн, а у 2024 – ще на 11 771 млн грн, досягнувши 52 796,8 млн грн. Така динаміка свідчить про активізацію діяльності, що приносить бюджету додаткові фінансові ресурси поза традиційними джерелами.

Натомість власні надходження бюджетних установ у 2024 році скоротилися на 33 782,1 млн грн порівняно з 2023 роком, хоча в 2023 році цей показник зріс на рекордні 577 563,6 млн грн порівняно з 2022 роком. Причиною такої волатильності може бути як перегляд політики фінансування установ, так і зміна підходів до обліку певних доходів, зокрема міжнародної допомоги, яка у 2023 році фіксувалась як власні надходження.

Узагальнюючи, загальний обсяг неподаткових надходжень у 2023 році значно зріс – на 645 274 млн грн, однак у 2024 році спостерігається незначне зменшення (-17 203,2 млн грн), що може бути сигналом стабілізації після пікових надходжень 2023 року, пов'язаних із надзвичайною ситуацією у зв'язку з війною. Незважаючи на зниження, рівень неподаткових надходжень залишається високим, що свідчить про ефективність механізмів їх акумуляції та здатність держави залучати додаткові ресурси в кризових умовах.

У структурі доходів, які не є податковими, спостерігаються суттєві зміни за аналізований період. Зокрема, частка неподаткових надходжень у 2022 році становила лише 19,4 %, що свідчить про їхню незначну роль у загальній системі

формування фінансових ресурсів. Проте вже у 2023 році цей показник зріс до 37,1 %, що може свідчити про активізацію альтернативних джерел доходів або зміну підходів до обліку. У 2024 році відбулося незначне зниження частки неподаткових надходжень до 31,2 %, що все ж перевищує рівень 2022 року. Натомість найбільшу питому вагу в структурі протягом усіх років займали інші надходження, частка яких поступово знижувалась із 80,6 % у 2022 році до 62,9 % у 2023 році, а далі до 68,8 % у 2024 році (рис. 2.3).

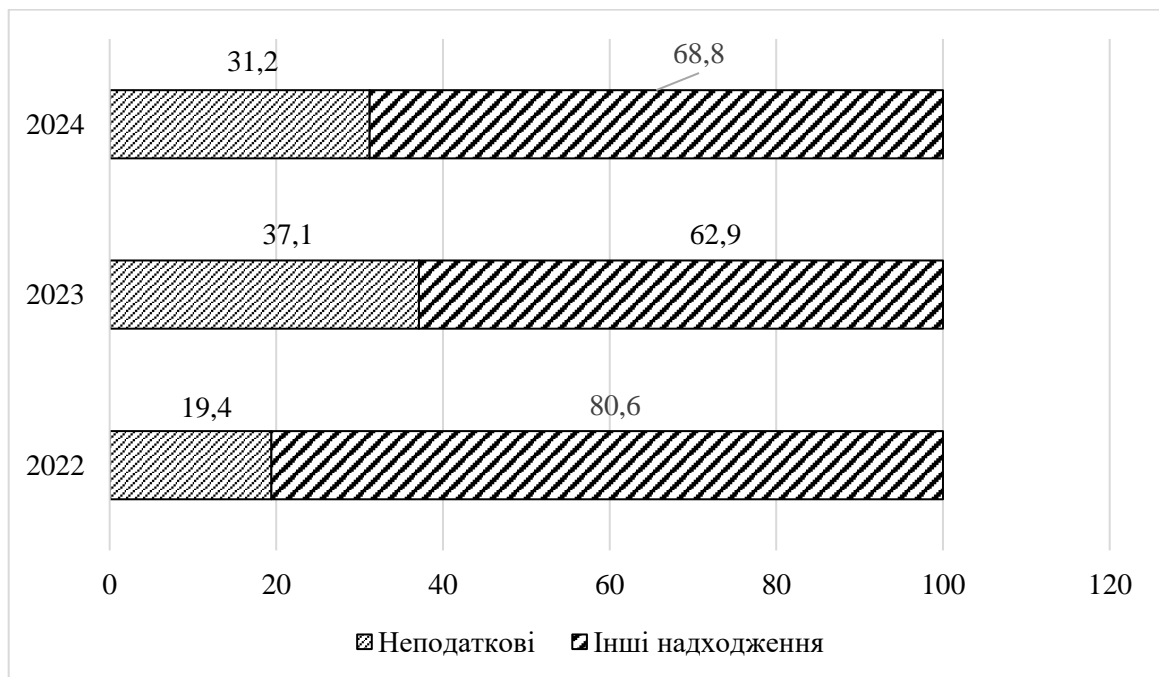


Рис. 2.3. Частка неподаткових надходжень у загальних доходах державного бюджету України, %

Джерело: складено автором за даними [42]

Власні надходження бюджетних установ, згідно з положеннями статті 13 Бюджетного кодексу України, структуризуються за двома основними категоріями: перша охоплює плату за послуги, що надаються установами на основі чинного законодавства, друга – включає інші джерела формування доходів таких установ [6].

Ці надходження формуються поза межами міжбюджетних трансфертів і відображають фінансову самостійність суб'єктів бюджетної сфери. До джерел

такого типу зараховуються кошти, отримані від здачі в оренду об'єктів майнового комплексу, що перебувають у користуванні установ; плата за надання послуг освітнього, медичного, культурного або спортивного характеру; надходження від штрафних санкцій, компенсацій збитків, а також інші надходження, що відповідають визначеним законодавством критеріям.

У 2022-2024 роках в умовах глибокої соціально-економічної нестабільності, спричиненої повномасштабною агресією РФ, Україна здійснювала активну взаємодію з міжнародними партнерами з метою залучення зовнішньої фінансової підтримки. Одним із ключових джерел наповнення державного бюджету стали офіційні трансферти від Європейського Союзу, урядів іноземних країн, міжнародних фінансових інституцій і донорських організацій. У 2022 році обсяг таких надходжень досяг 481 млрд грн, що стало безпрецедентним показником зовнішньої підтримки за роки незалежності.

У 2024 році обсяг іноземних трансфертів дещо скоротився – до 433 млрд грн. Це зумовлено зростанням обережності з боку міжнародних кредиторів та донорів, які посилили контроль за цільовим використанням коштів, підвищивши вимоги до прозорості та підзвітності української сторони.

У ході дослідження було здійснено комплексний аналіз податкових, неподаткових надходжень та офіційних трансфертів із-за кордону. Виявлено чітку тенденцію до зростання обсягів доходів державного бюджету, зумовлену необхідністю фінансування пріоритетних функцій держави, передусім у сфері оборони, безпеки та соціального забезпечення в умовах воєнного стану.

Водночас формування дохідної частини бюджету відбувається в умовах значного тиску негативних чинників, які суттєво ускладнюють фіскальну стабільність. До найбільш вагомих з них належать:

1. Знищення промислового потенціалу: масовані удари по нафтопереробних підприємствах, металургійних комбінатах, енергетичних об'єктах та критичній інфраструктурі призвели до зменшення бази оподаткування і втрати бюджетних надходжень.

2. Логістичні обмеження та експортні бар'єри: порушення транспортного сполучення, зокрема блокування пунктів пропуску на західному кордоні, обмеження експорту сільськогосподарської продукції внаслідок протестів іноземних фермерів, стали серйозним бар'єром для зовнішньої торгівлі.

3. Податкові преференції для критичного імпорту: тимчасове звільнення від ПДВ на імпорт природного газу та продукції військового призначення обумовлено потребами воєнного часу, однак це знижує потенційні доходи бюджету.

4. Припинення зовнішньоекономічної діяльності через східні та північні кордони: повна зупинка торгівлі з країнами-агресорами, блокада авіасполучення і морських портів у 2022 році спричинила різке падіння експортно-імпортних операцій.

5. Скорочення економічної активності: війна спричинила глибоку рецесію, падіння ВВП, зменшення обсягів виробництва та платоспроможності суб'єктів господарювання.

6. Масова внутрішня і зовнішня міграція: значне скорочення чисельності працездатного населення зумовлює зменшення надходжень до бюджету від оподаткування праці та споживання.

7. Зміни в системі оподаткування: повернення ФОПів і підприємств із спрощеної системи до загального режиму оподаткування, а також відновлення сплати акцизів на паливо та ПДВ, мали компенсаторний ефект для бюджету.

8. Коливання світових цін на сировину: зниження цін на природний газ, нафту та газовий конденсат негативно позначилося на обсягах надходжень рентної плати.

9. Зростання споживання тютюнових виробів: попри підвищення ставок акцизу, збільшення обсягів виробництва сигарет частково компенсувало втрати бюджету в інших сферах.

10. Фінансова допомога з-за кордону: безповоротні грантові надходження від міжнародних партнерів залишаються важливою частиною фінансової підтримки держави.

11. Збільшення видатків на сектор безпеки й оборони: у тому числі через зростання грошового забезпечення військовослужбовців, що посилює навантаження на дохідну частину бюджету.

Результати проведеного аналізу свідчать, що ключову роль у формуванні доходної частини державного бюджету України традиційно відіграють податкові надходження. Однак упродовж довоєнного періоду спостерігалася нестабільна динаміка їх зростання, що свідчить про відсутність чітко вираженої позитивної фіскальної тенденції. Наприклад, у 2022 році надходження демонстрували помітне зростання, однак уже з початком 2023 року ситуація зазнала суттєвих змін, пов'язаних зі скороченням ділової активності та погіршенням макроекономічних показників.

Негативна динаміка податкових надходжень обумовлена насамперед інфляційним тиском, зменшенням обсягів виробництва, зниженням споживчого попиту, а також загальнооекономічною рецесією. Додатково на процеси бюджетного наповнення впливають політико-правова нестабільність, демографічні зміни, особливості соціокультурного середовища та фази економічного циклу. Протягом останніх чотирьох років найвищі темпи зростання спостерігались у надходженнях від податку на додану вартість із вітчизняних товарів, а також у рентній платі за використання природних ресурсів. Це свідчить про відносну стійкість внутрішнього споживчого ринку та ресурсного потенціалу як джерела фіскального наповнення.

Структура неподаткових надходжень у 2022–2024 роках також зазнала трансформацій. Якщо раніше переважали доходи від оренди державного майна та господарської діяльності, то з 2023 року спостерігається зростання питомої ваги власних надходжень бюджетних установ, що акумулюються у спеціальному фонді державного бюджету. Така динаміка обумовлена зростанням обсягів добровільних внесків та благодійних пожертв, спрямованих на підтримку секторів оборони, охорони здоров'я, освіти й соціального забезпечення в умовах воєнного стану.

## 2.2 Аналіз видаткової частини державного бюджету

У сучасних умовах трансформації економічного простору України значно зростає роль бюджетних видатків як інструменту стратегічного впливу на соціально-економічний розвиток як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. В умовах тривалих кризових явищ, зокрема повномасштабної війни, бюджетна політика перетворюється на вирішальний чинник формування внутрішньої стабільності та забезпечення життєво важливих функцій держави.

Одним із критично важливих аспектів у цій площині є якість та своєчасність рішень, пов'язаних із формуванням і розподілом видатків бюджету. Саме ці параметри істотно впливають на забезпечення фіскальної збалансованості, раціональне використання фінансових ресурсів і підвищення ефективності державного регулювання економічних процесів. Значущість бюджетних видатків як чинника соціально-економічного зростання посилюється за рахунок науково обґрунтованого підходу до визначення цільових орієнтирів, а також структури й обсягів бюджетних ресурсів [54].

У цьому контексті важливою є імплементація дієвих механізмів програмно-цільового управління бюджетом. Мова йде не лише про створення чітко структурованих бюджетних програм, а й про їх регулярний перегляд, адаптацію до сучасних викликів і ефективне коригування напрямів використання фінансових ресурсів. Такий підхід сприяє раціоналізації видатків, підвищенню адресності фінансування та запобіганню нецільовому використанню державних коштів [54].

Відповідно, в Україні спостерігається тенденція до посилення ролі програмно-цільового методу як домінантної форми реалізації державної фінансової політики. Сучасна бюджетна практика орієнтована на формування гнучких і збалансованих механізмів управління публічними фінансами, здатних забезпечити реалізацію ключових завдань соціально-економічного розвитку навіть в умовах обмежених ресурсів. Застосування програмно-цільового методу

дозволяє концентрувати фінансові потоки на стратегічно важливих напрямках, стимулювати інноваційну активність та сприяти реалізації інвестиційних проєктів, що мають значення для довгострокового зростання [3].

Проте на практиці реалізація державних цільових програм часто стикається з проблемами як організаційного, так і фінансового характеру. Однією з ключових проблем залишається розрив між задекларованими цілями програм та обсягами їх фактичного фінансування. Це не лише ускладнює досягнення запланованих результатів, але й негативно впливає на суспільну довіру до інструментів державного регулювання [14].

Найбільшу питому вагу серед державних програм продовжують займати соціальні й економічні напрями, які орієнтовані на забезпечення базових потреб населення, стабілізацію внутрішнього ринку, підтримку зайнятості та стимулювання економічної активності. Проте з огляду на обмеженість ресурсної бази в умовах воєнного стану, ці напрями дедалі більше недофінансовуються, що знижує результативність заходів, передбачених програмами.

З огляду на це, підвищується значущість питання пріоритетності бюджетних видатків, особливо у секторах, що безпосередньо впливають на якість життя населення. Обмежене фінансування програм соціального призначення зумовлює уповільнення реформ у галузях охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, а також гальмує процес адаптації регіональних економік до нових викликів.

Динаміка державних видатків України у 2022–2024 роках (табл. 2.4) відображає значне переорієнтування фінансових ресурсів у бік забезпечення обороноздатності. Зокрема, у 2022-2024 рр. видатки на національну безпеку та оборону зросли у кілька разів, що є об'єктивною реакцією на воєнну агресію. Водночас, витрати на інші стратегічні напрями – такі як освіта, охорона здоров'я, підтримка економічної діяльності – було скорочено. Така ситуація створює додаткові ризики довгострокової стагнації соціально-гуманітарного розвитку, знижує темпи інвестицій у людський капітал і технологічну модернізацію економіки.

Таблиця 2.4

## Динаміка видатків Державного бюджету України, млн. грн

Показник	Роки			Темп приросту			
				млн. грн		%	
	2022	2023	2024	2023-2022	2024-2023	2023/2022	2024/2023
Загальнодерж функції	201999,1	296139,1	374306,6	94 140,0	78 167,5	46,61	26,39
Оборона	1142872,4	2097620,5	2304475,1	954 748,1	206 854,6	83,54	9,86
Гром. поряд., безпека та судова влада	443323,2	574614,6	692658,7	131 291,4	118 044,1	29,62	20,55
Економ. діяльність	95368,4	134307,6	163133,8	38 939,2	28 826,2	40,83	21,46
Охорона навк. сер.	4714,1	5202,5	9515,1	488,4	4 312,6	10,36	82,89
Жит.ком. господарство	528,6	8369,4	7540,5	7 840,8	-828,9	1 483,4	-9,90
Охорона здоров'я	184267,8	179258,2	201445,4	-5009,6	22187,2	-2,72	12,38
Духовний та фізичний розвиток	11051,3	11817,7	16202,7	766,4	4385,0	6,94	37,1
Освіта	58508,1	60452,2	64738,0	1944,1	4285,8	3,32	7,09
Соціальний захист та забезпечен.	425987,0	469251,2	464734,4	43264,2	-4516,8	10,15	-0,96
Міжбюджетні трансферти	136803,3	177385,2	187932,4	40581,9	10547,2	29,66	5,95
Разом	2705423,5	4014418,1	4486682,7	1309994,6	472264,6	48,42	11,76

У період 2022-2024 років видаткова частина державного бюджету України зазнала значних змін, що зумовлено трансформацією державних пріоритетів в умовах війни, економічної нестабільності та необхідності збереження соціальної підтримки населення. Загальна сума видатків зросла з 2,7 трлн грн у 2022 році до майже 4,5 трлн грн у 2024 році. Найбільше зростання відбулося у 2023 році – на 48,4 %, що свідчить про мобілізаційний характер бюджету в критичний період загроз. У 2024 році темпи приросту скоротилися до 11,8 %, що вказує на стабілізацію обсягів витрат і поступову адаптацію бюджетної політики до нових умов.

Найвищий рівень фінансування протягом усіх трьох років спостерігається

в секторі оборони, де видатки зросли майже вдвічі у 2023 році, досягнувши понад 2 трлн грн, і продовжили зростати в 2024 році. Такий тренд є абсолютно закономірним в умовах воєнного конфлікту, коли держава зосереджує ресурси на забезпеченні обороноздатності. Паралельно з цим, значні кошти були спрямовані й на підтримку систем правопорядку, безпеки та судової влади, де обсяги фінансування за три роки зросли більш ніж на 56%. Це свідчить про посилену роль інституцій правопорядку у забезпеченні стабільності та функціонування держави.

На цьому тлі видатки на загальнодержавні функції, тобто управлінські, аналітичні та контрольні структури, також демонструють позитивну динаміку: зростання на 46,6% у 2023 році та ще на 26,4% у 2024-му. Це свідчить про збільшення навантаження на державні установи, пов'язане з необхідністю управління в кризовий період та координації гуманітарних, фінансових і безпекових програм.

У сфері економічної діяльності також зафіксовано істотне зростання: видатки збільшилися з 95,4 млрд грн у 2022 році до 163,1 млрд грн у 2024, що може свідчити про розширення заходів з підтримки виробництва, інфраструктури та підприємництва, особливо в умовах руйнування економічної бази через бойові дії. Водночас житлово-комунальне господарство у 2023 році отримало аномально високе фінансування (зростання на понад 1 400%), що, ймовірно, пов'язано з разовими витратами на ліквідацію наслідків руйнувань, відновлення систем водо- та теплопостачання. Проте у 2024 році фінансування скоротилось майже на 10%, що відображає завершення окремих екстрених програм.

Деякі сектори, попри їхню соціальну значущість, не мали стабільного зростання. Зокрема, охорона здоров'я у 2023 році зазнала скорочення витрат на 2,7%, але в 2024 році обсяги зросли на 12,4%, що може свідчити про поступове повернення уваги до медичної сфери після піку військових витрат. Аналогічна динаміка спостерігається у фінансуванні освіти, яке збільшувалося досить повільно (3,3% у 2023 та 7,1% у 2024). Це свідчить про обмежене ресурсне

забезпечення освітнього сектору в умовах переважання безпекових витрат.

Сектор соціального захисту також демонструє неоднозначну динаміку. Якщо в 2023 році відбулося збільшення видатків на 10,2 %, то вже у 2024 вони знизились на 0,96 %. Це може свідчити як про оптимізацію соціальних програм, так і про зменшення обсягів підтримки на тлі перенаправлення коштів на оборону. Незначне, але стабільне зростання спостерігається в сфері духовного і фізичного розвитку – у 2024 році фінансування зросло на 37,1 %, що вказує на прагнення зберегти національну ідентичність та підтримати культурно-спортивну діяльність, навіть попри обмеження бюджету.

Окремої уваги заслуговують міжбюджетні трансферти, які у 2023 році зросли на 29,7 %, а у 2024 – ще на 5,95 %. Це свідчить про збереження підтримки регіональних бюджетів, однак темпи зростання скорочуються, що може свідчити про поступове зменшення централізованої допомоги та більшу самостійність місцевих органів влади.

Аналіз структури видатків державного бюджету України (рис. 2.4) дозволяє простежити трансформацію фіскальних пріоритетів у відповідь на зміну безпекового середовища, соціально-економічної ситуації та стратегічних цілей державної політики.

У 2021 році видаткова частина бюджету мала характерну для мирного періоду структуру: найбільша частка фінансових ресурсів спрямовувалася на соціальний захист і забезпечення населення, що відображало орієнтацію на соціальну стабільність. Високою залишалась частка видатків на загальнодержавні функції, економічну діяльність, громадський порядок та безпеку, охорону здоров'я, а також міжбюджетні трансферти, що забезпечували виконання делегованих повноважень на місцевому рівні.

Однак уже у 2022 році бюджетна структура зазнала кардинальних змін. У відповідь на широкомасштабне військове вторгнення Російської Федерації пріоритетним напрямом стало фінансування оборонного сектору, який вперше посів перше місце в структурі видатків, суттєво випередивши інші статті бюджету. Помітно зросла також частка витрат на сферу безпеки, правопорядку

та судової влади, що свідчить про комплексний підхід до забезпечення національної безпеки. Натомість видатки на духовний та фізичний розвиток різко скоротилися і стали маргінальними – їхня питома вага знизилася до менше ніж 1%, що відображає перерозподіл коштів на користь пріоритетних оборонних та інституційних завдань. Міжбюджетні трансферти також зменшилися, що може вказувати на посилення централізації фінансових ресурсів у кризових умовах.

У 2023 році вектор фінансової політики залишився незмінним. Оборона знову посіла домінуюче місце у структурі видатків, консолідуючи більшу частину державних фінансових ресурсів. Інші сфери, включаючи освіту, охорону здоров'я, економіку та соціальний захист, зберегли приблизно той самий рівень фінансування, що і в 2022 році, без суттєвих зрушень у їх питомій вазі. Це свідчить про стабілізацію нової моделі розподілу бюджетних коштів, у якій безпека є беззаперечним пріоритетом, тоді як соціальні функції реалізуються в межах жорстко обмежених ресурсів.

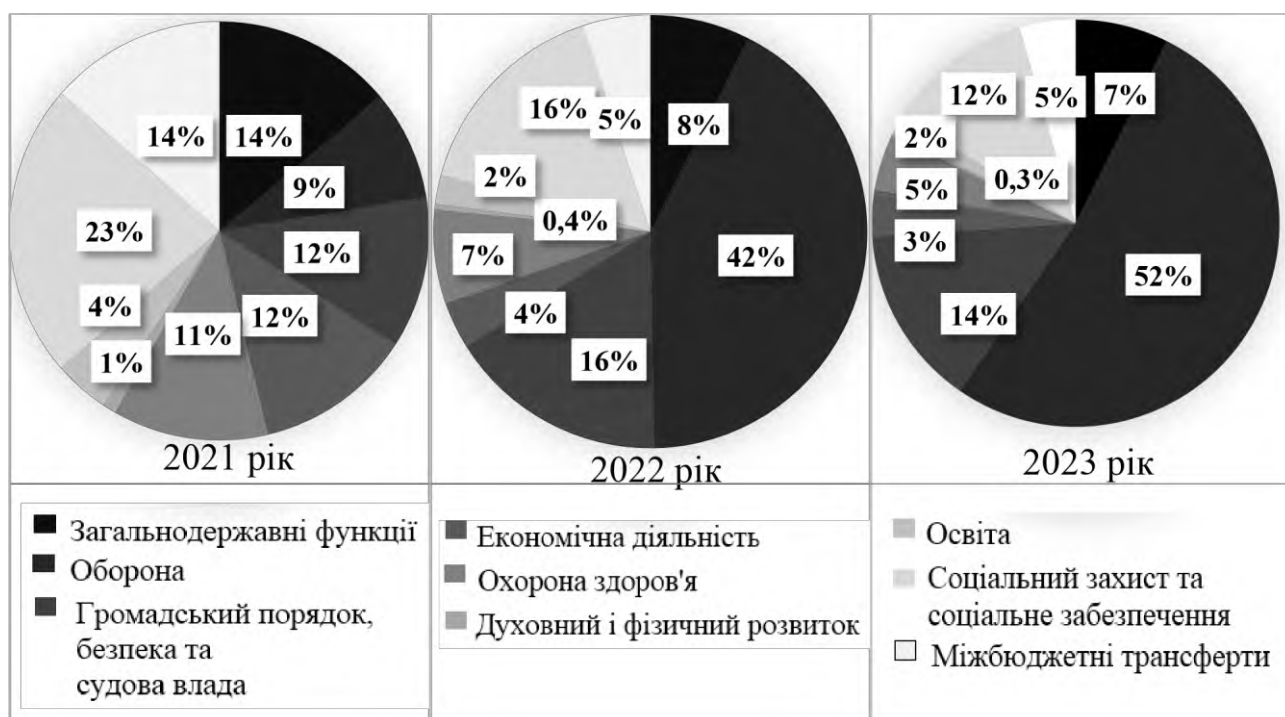


Рис. 2.4. Структура видатків Державного бюджету України

Аналіз видатків державного бюджету за економічною класифікацією свідчить про виражене домінування поточних видатків над капітальними, з середнім співвідношенням 94,2 % до 5,8 %. Протягом досліджуваного періоду спостерігається стійка тенденція до зростання обсягів поточних видатків. Так, у 2022 році їхній приріст становив 93 %, тоді як у 2023 році – 45,4 %, що свідчить про збереження високого рівня поточних зобов'язань навіть в умовах воєнного стану.

Структура поточних витрат демонструє зміну пріоритетів залежно від макроекономічної ситуації. У 2021 році переважаючими були видатки на соціальне забезпечення, що відповідає традиційному соціально орієнтованому бюджету. У 2022 році на перший план вийшли видатки на оплату праці та нарахування єдиного соціального внеску (ЄСВ), що зумовлено зростанням витрат на утримання сектору безпеки та оборони. У 2023 році ключовим напрямом поточних витрат стали витрати на товари та послуги, що відображає інтенсифікацію матеріально-технічного забезпечення державного сектору, зокрема військових і гуманітарних потреб. Значну частку також стабільно займають витрати на обслуговування державного боргу та поточні трансферти.

На відміну від поточних, капітальні видатки демонстрували волатильність. У 2022 році вони зменшилися на 34 %, що цілком прогнозовано в умовах перегляду пріоритетів бюджету на користь оперативних витрат. Проте вже у 2023 році зафіксовано зростання на 136 %, що може свідчити про активізацію проєктів з відновлення критичної інфраструктури та реалізації довгострокових інвестиційних ініціатив.

У структурі капітальних витрат домінують капітальні трансферти, що переважають обсяги видатків на придбання основного капіталу (яке включає обладнання та предмети довгострокового користування) у 1,22 рази. Така структура вказує на переважне фінансування підприємств і органів державної влади різного рівня через механізми трансфертів, а не через прямі інвестиції в матеріально-технічну базу бюджетних установ.

Проведений аналіз видаткової частини державного бюджету України свідчить про глибоку трансформацію фіскальних пріоритетів під впливом воєнних та економічних викликів. Бюджет поступово набуває мобілізаційного характеру, що проявляється у домінуванні витрат на оборону й безпеку та посиленні ролі управлінських і координаційних функцій держави. Водночас соціально орієнтовані та гуманітарні напрями фінансування опинилися в умовах ресурсного обмеження, що формує ризики для якості людського капіталу й темпів відновлення економіки. Економічна й галузева структура видатків демонструє зростання поточних зобов'язань та нерівномірність капітальних інвестицій, що відображає пріоритетність оперативних потреб над довгостроковим розвитком. У сукупності це визначає необхідність переосмислення бюджетної стратегії на середньострокову перспективу, з акцентом на баланс між безпековими потребами та підтримкою секторів, що забезпечують стійкість і відновлення держави.

### РОЗДІЛ 3

## ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сучасному етапі функціонування економічної системи України спостерігається тривала фаза системної нестабільності, зумовлена повномасштабною воєнною агресією. Поглиблення безпекових ризиків, втрата частини економічного потенціалу та зростаючі соціальні виклики спричинили необхідність переосмислення державної фіскальної стратегії. В умовах прямої загрози суверенітету та територіальної цілісності держави бюджетна політика набула чітко вираженого мобілізаційного характеру, з концентрацією фінансових ресурсів на потребах оборонного сектору, підтримці Збройних Сил України та забезпеченні базових функцій національної безпеки.

У цих умовах вектор формування державного бюджету вимагає принципово нових підходів, спрямованих не лише на забезпечення поточних потреб у сфері безпеки, але й на підтримку соціальної стійкості та економічного потенціалу. До основних напрямів трансформації бюджетної політики в умовах воєнного стану належать:

1. Актуалізація фіскального курсу держави через впровадження інструментів підтримки малого та середнього підприємництва як основного джерела стабільних податкових надходжень і основи для поступового економічного відновлення;

2. Переорієнтація акцентів у дохідній частині бюджету, з урахуванням необхідності збалансування короткострокових потреб військової сфери та довгострокових завдань економічної і соціальної реконструкції;

3. Раціоналізація бюджетних витрат шляхом посилення адресності та ефективності фінансування гуманітарних сфер – охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, з поступовим нарощуванням ресурсів для реалізації програм повоєнного відновлення;

4. Формування стабілізаційного фінансового резерву, орієнтованого на акумулювання ресурсів для відновлення критичної інфраструктури, підтримки зайнятості, а також реалізації середньо- і довгострокових стратегій економічної модернізації.

Таким чином, серед можливих інструментів удосконалення системи формування доходів державного бюджету України в умовах воєнного часу доцільно розглядати такі напрями:

1. Збільшення ставок діючих податків та впровадження додаткових зборів оборонного характеру. Одним із потенційних джерел нарощування фіскальних надходжень є коригування ставок бюджетоформувальних податків, зокрема військового збору, а також введення спеціальних податкових платежів, спрямованих виключно на фінансування оборонного сектора. Зокрема, розглядається можливість запровадження додаткового збору з доходів фізичних осіб і прибутку підприємств, що дозволить акумулювати кошти на цільові воєнні потреби.

Відповідна ініціатива вже перебуває в стадії опрацювання Міністерством фінансів України. Зокрема, підвищення чинної ставки військового збору з 1,5 % до 5 %, з умовою його повного спрямування на потреби оборонного комплексу [28]. Утім, передбачається необхідність ретельного аналізу макроекономічних наслідків, оскільки додаткове податкове навантаження може обмежити ділову активність суб'єктів господарювання, знизити інвестиційну привабливість та мати інфляційний ефект [28].

Окрім збільшення ставки військового збору, розглядаються варіанти підвищення податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та податку на додану вартість (ПДВ) на рівні не менше ніж 6–7 %. Такий підхід дозволив би розширити дохідну базу без повного оновлення податкової системи, однак потребує делікатного балансування між фіскальною ефективністю та соціальною прийнятністю [29].

2. Оподаткування товарів розкоші та продукції не першої необхідності. Додатковим джерелом наповнення бюджету може стати запровадження цільових

непрямих податків на товари з високою споживчою вартістю, які не належать до категорії першої необхідності. До таких належать предмети розкоші, брендова продукція, преміум-техніка, елітні авто та подібні товари. Цей підхід ґрунтується на принципі податкової справедливості та дозволяє мобілізувати ресурси з боку заможніших груп населення без тиску на соціально вразливі верстви.

Разом з тим, розширення податкового навантаження через введення нових платежів може бути негативно сприйняте ринком, особливо з урахуванням вже значної кількості податків, передбачених Податковим кодексом України. У зв'язку з цим, кожне нововведення потребує не лише економічного, а й комунікаційного обґрунтування, аби уникнути недовіри та зростання податкової апатії серед платників.

3. Введення нових фіскальних інструментів, не пов'язаних із військовим збором. Одним із варіантів розширення податкової бази є запровадження додаткових невійськових податків, спрямованих на загальне зростання доходів бюджету з можливістю подальшого перерозподілу коштів на критичні напрями, зокрема оборону. Йдеться, насамперед, про акцизні платежі на окремі категорії товарів із підвищеним попитом або високою маржинальністю.

Наприклад, розглядається ініціатива оподаткування напоїв із високим вмістом цукру, підсолоджувачів чи ароматизаторів – мінеральної та газованої води з додаваннями. Така практика відповідає світовим тенденціям фіскального стимулювання здорового способу життя та одночасно формує додаткове джерело надходжень. Також обговорюється розширення переліку підакцизної продукції, зокрема через включення продукції на основі рослин роду *Cannabis* для нефармацевтичного використання [30]. Це рішення потребує законодавчого врегулювання, проте має значний потенціал як у фіскальному, так і в інституційному вимірі.

4. Розширення кола платників податків і зборів. Ще одним важливим кроком є розширення обсягу суб'єктів оподаткування, зокрема через залучення до сплати військового збору категорій платників, які наразі звільнені від цього обов'язку. У першу чергу йдеться про фізичних осіб-підприємців (ФОП) усіх

груп, які поки не є платниками цього збору. Пропонується запровадити обов'язкову сплату збору з доходів для зазначеної категорії, початково – за збереження чинної ставки в 1,5 %, із подальшим поетапним її підвищенням залежно від стану економіки та темпів надходжень [30]. Цей захід дозволить вирівняти податкове навантаження між різними секторами платників і забезпечити більш справедливий розподіл фіскального тягара в період підвищених оборонних витрат.

5. Посилення податкового контролю та підвищення дисципліни. Відновлення системного податкового контролю є критично важливим для зміцнення фіскальної дисципліни. У період активних бойових дій урядом було запроваджено мораторій на перевірки більшості суб'єктів підприємницької діяльності, з метою зменшення адміністративного тиску на бізнес. Однак із кінця 2023 року цей мораторій було скасовано для значної частини платників, за винятком ФОП 1-ї та 2-ї груп. У контексті відновлення контролюючих функцій держави важливим є поступове повернення податкових перевірок, зокрема для малого бізнесу, а також посилення санкцій за систематичне ухилення від сплати податків. Це сприятиме зміцненню довіри до податкової системи та вирівнюванню умов оподаткування серед усіх категорій платників [30].

6. Поглиблення цифровізації податкової системи. Один із найперспективніших напрямів оптимізації збору податків – розвиток цифрових інструментів адміністрування. Автоматизація процесів взаємодії між платниками податків і контролюючими органами суттєво знижує можливості для корупції, мінімізує людський фактор і зменшує навантаження на бізнес.

Яскравим прикладом є платформа «Дія.Бізнес», яка надає підприємцям доступ до широкого спектру послуг: від реєстрації бізнесу до подання звітності, сплати податків і внесення змін до реєстраційних даних – у кілька кліків. Наприклад, реєстрація підприємства на порталі займає не більше 10 хвилин, а сам процес формування та подання заявки – лише кілька секунд [33]. Такі технологічні рішення не лише спрощують адміністративні процедури, а й підвищують добровільність податкової участі через зручність і прозорість.

7. Модернізація підходів до управління державними активами як джерела неподаткових надходжень. Одним із ключових напрямів зростання неподаткових доходів бюджету є оптимізація використання державного майна. Йдеться про активізацію процесів приватизації об'єктів, що не мають стратегічного значення для національної безпеки. Передусім це стосується малоефективних або збиткових державних підприємств, які не беруть участі в забезпеченні обороноздатності чи критичних державних функцій.

Крім того, значний потенціал має розширення практики передачі державного нерухомого майна в оренду на конкурентних засадах, що дозволить стабільно генерувати доходи до бюджету без втрати контролю над активами. Для досягнення цього слід забезпечити прозору інвентаризацію державної власності, цифровізацію процедур оренди та відкритий доступ до переліку доступних об'єктів.

8. Підвищення прозорості та підзвітності бюджетного процесу. В умовах надзвичайного тиску на публічні фінанси особливого значення набуває довіра суспільства до системи управління державними ресурсами. Одним із факторів, що підриває ефективність бюджетної політики, є низький рівень прозорості та часті корупційні зловживання, особливо у сфері державних закупівель для сектору оборони.

З метою підвищення ефективності та цільового використання коштів, необхідно впроваджувати сучасні механізми моніторингу й аудиту бюджетних витрат, з обов'язковою публікацією звітності у відкритому доступі. Особливий контроль має здійснюватися за використанням коштів, виділених на закупівлю озброєння, амуніції, технічного забезпечення ЗСУ та гуманітарну допомогу. Прозорість у цій сфері – не лише вимога внутрішнього аудиту, а й ключовий критерій для підтримки міжнародних партнерів.

9. Залучення приватного сектору через механізми державно-приватного партнерства. Ще одним перспективним напрямом є розширення співпраці держави з приватним бізнесом, зокрема шляхом реалізації державно-приватних партнерств (ДПП) у сфері національної безпеки, інфраструктури та оборонної

промисловості. Такий підхід дозволяє частково розвантажити бюджетну систему, залучити інновації, технології та додатковий капітал із приватного сектору.

ДПП можуть стати ефективним інструментом для створення нових виробничих потужностей, ремонтних баз, логістичних вузлів, необхідних для забезпечення армії. Крім того, інвестування бізнесу в оборонні проекти за участі держави зменшує фінансові ризики для приватних інвесторів і водночас розширює ресурсну базу країни в умовах воєнного стану.

Запропоновані підходи доповнюють податкову складову бюджетної системи, розширюючи можливості для внутрішньої мобілізації ресурсів. Усі зазначені заходи мають важливе значення для підвищення стійкості державних фінансів, забезпечення стабільного функціонування критичних секторів і формування основи для повоєнного відновлення. Паралельно з фіскальними заходами, особливої уваги потребують інституційна спроможність, довіра до держави, а також прозорість і відповідальність у використанні кожної бюджетної гривні.

Попри вжиття широкого спектра заходів щодо нарощування доходної частини державного бюджету, існуючі фінансові інструменти залишаються недостатніми для повного покриття зростаючих витрат України, особливо в частині фінансування оборонної сфери, критичної інфраструктури та соціального захисту. У таких умовах лише акумулювання ресурсів шляхом податкової або неподаткової мобілізації не може гарантувати бюджетної збалансованості. Тому питання пошуку нових джерел фінансування та розумної оптимізації витрат стають стратегічно важливими для забезпечення фінансової стійкості держави.

Проблематика ефективного використання публічних фінансів була і залишається одним із головних викликів бюджетної політики упродовж історичного розвитку держав. Проте в умовах воєнної економіки ці виклики набувають безпрецедентної складності – через необхідність ухвалення

оперативних і часто нестандартних рішень в умовах високої невизначеності та нестабільності.

З огляду на це, доцільним є впровадження альтернативного – «стресового» сценарію бюджетного планування, який має враховувати потенційні зовнішні та внутрішні шоки, що впливають на обсяг доходів, структуру видатків та боргове навантаження. Такий підхід дозволить забезпечити гнучкість бюджетного процесу, своєчасну реакцію на кризові фактори та мінімізувати ризики фіскальної дестабілізації.

Для практичного впровадження стрес-сценарію необхідно:

- оцінити очікувані обсяги бюджетних доходів, враховуючи не лише поточну макроекономічну ситуацію, а й прямі та непрямі наслідки воєнних дій, включаючи потенційне падіння податкових надходжень, скорочення ділової активності, втрату експортного потенціалу та інфраструктурні руйнування;

- проаналізувати можливий масштаб додаткових бюджетних зобов'язань, які можуть виникнути внаслідок реалізації умовних витрат. Сюди слід віднести витрати на повоєнне відновлення, підтримку внутрішньо переміщених осіб, компенсацію втрат соціально незахищеним групам, а також фінансування відновлення критичних елементів економіки, зруйнованих унаслідок агресії;

- розробити стратегії адаптації державних фінансів до несприятливого середовища, включаючи оцінку можливих втрат від зниження доходів з міжнародної торгівлі, зростання витрат на обслуговування боргу, збільшення потреб у запозиченнях на внутрішньому й зовнішньому ринках. У межах цього етапу необхідно сформулювати баланс можливостей і потреб, оцінити потенційні обсяги фінансування, а також визначити джерела ресурсів, з урахуванням поточних обмежень доступу до зовнішніх фінансових ринків;

У разі виявлення недостатності доступних джерел покриття видаткових потреб, доцільним є попереднє опрацювання варіантів секвестрування бюджету, тобто оптимізація або скорочення витрат за певними програмами, з урахуванням їх пріоритетності, ефективності та соціального значення.

В умовах масштабної дестабілізації макрофінансової ситуації та воєнного тиску, одним із найважливіших інструментів фінансової стабільності стає впровадження та дотримання бюджетних правил – формалізованих обмежень щодо окремих параметрів бюджету. Такі правила, зокрема ліміти на обсяг дефіциту, рівень державного боргу або частку поточних витрат у структурі видатків, дозволяють забезпечити передбачуваність бюджетної політики, зменшити проциклічність державних фінансів і підвищити рівень довіри з боку інвесторів та міжнародних партнерів. У кризових умовах це створює фінансовий «каркас», що дозволяє ефективніше адаптувати економіку до шоківих навантажень.

Питання ефективного формування видаткової частини бюджету нерозривно пов'язане зі станом його доходної бази, яка протягом останнього десятиліття зазнала значних деформацій під впливом військово-політичних подій. Анексія АР Крим та початок збройного конфлікту на сході України у 2014 році зумовили екстрений перегляд бюджетних пріоритетів: ресурси були переорієнтовані на посилення обороноздатності та забезпечення національної безпеки. Ця тенденція значно посилилася після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році.

Унаслідок окупації окремих територій, знищення промислових підприємств, критичної інфраструктури, житлового фонду та логістичних об'єктів, в Україні утворився глибокий фінансовий дисбаланс, що ускладнив формування доходів бюджету. За наявними оцінками, економіка функціонує лише на 42 % довоєнного потенціалу, що істотно обмежує податкову базу та здатність держави забезпечувати сталий рівень доходів.

Особливої гостроти набули демографічні трансформації, які суттєво вплинули на трудовий потенціал країни. Масова міграція працездатного населення за кордон, а також переміщення мільйонів громадян у межах України внаслідок бойових дій, спричинили різке зростання соціального навантаження на бюджет. Забезпечення базових потреб внутрішньо переміщених осіб (житло, медичні послуги, соціальна допомога) вимагає значних коштів, які часто не були

передбачені у первинній структурі витрат. Це потребує гнучкого перегляду бюджетних програм, а також впровадження додаткових механізмів фінансування соціального захисту.

Ситуація ускладнюється зниженням обсягів зовнішньої торгівлі, зокрема у сфері аграрного експорту, що традиційно був одним з ключових джерел валютних надходжень і фіскальної підтримки. Проблеми з експортом зернових, обмеження логістичних маршрутів, блокування морських портів і нестабільність транспортного сполучення призвели до скорочення доходів від митних платежів та акцизів, що ще більше звузило фіскальний простір.

Таким чином, ефективне управління державними фінансами в умовах воєнного стану вимагає не лише нарощування доходів і стримування витрат, а й встановлення чітких бюджетних правил, здатних зберігати фіскальну стабільність навіть за умов невизначеності. Такий підхід має ґрунтуватися на прогностичній оцінці впливу ризиків, адаптації до макроекономічних змін та посиленні відповідальності за бюджетне планування.

У період активної фази війни надзвичайно важливого значення набуває оперативне ухвалення рішень щодо коригування параметрів державного бюджету, зокрема шляхом внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет». Швидке та скоординоване реагування з боку всіх гілок державної влади дає змогу зберегти керованість фінансової системи, підтримувати її функціональність та забезпечувати першочергове фінансування ключових сфер: оборонного сектору, правоохоронних органів, установ соціальної інфраструктури та бюджетної сфери загалом.

В умовах глибокого дисбалансу між доходами та видатками, уряд був змушений переглянути пріоритети витрат, орієнтуючись на максимально ефективне використання наявних ресурсів. Такий підхід, хоча на початку війни мав хаотичний і кризовий характер – зумовлений втратою частини територій, руйнуванням промислового потенціалу та різким падінням доходів, – поступово трансформувався у системну політику фіскального реагування, що відповідає актуальним національним інтересам.

В умовах хронічного дефіциту бюджету та обмежених можливостей бізнес-сектору формувати повноцінну дохідну базу, реальне зростання соціальних витрат або підвищення рівня доходів населення є малоімовірним. У такій ситуації раціоналізація видатків з фокусом на фінансування критичних напрямів – передусім оборонних, безпекових та гуманітарних – є безальтернативним шляхом. Пріоритетність витрат визначається не лише фінансовою доцільністю, а й безпосереднім впливом на здатність держави забезпечити свою суверенність та цілісність.

Варто підкреслити, що взаємозалежність між обсягом доходів і структурою видатків ніколи не була такою очевидною, як сьогодні. За умов зменшення податкових і митних надходжень навіть незначне збільшення витрат потребує відповідного фіскального підґрунтя або зовнішньої підтримки.

Практика лобіювання видатків на окремі політичні чи комерційні проекти, що фінансувалися впродовж останнього десятиліття за рахунок державного бюджету, часто суперечила стратегії довгострокового розвитку. Такі витрати не лише не сприяли формуванню стійкої економіки, але й не забезпечили належного рівня обороноздатності та незалежності держави. Воєнна криза лише загострила потребу в переоцінці бюджетних пріоритетів, орієнтованих на реальні потреби країни в умовах екзистенційної загрози.

Одна з ключових проблем сучасної бюджетної політики України полягає у системних порушеннях фінансової дисципліни, що проявляються у високому рівні корупції, неефективному розподілі ресурсів та відсутності реального інструментарію контролю за використанням державних коштів. Недоліки інституційної спроможності у сфері фінансового нагляду, відсутність дієвого механізму громадського моніторингу, а також вплив політико-олігархічних інтересів на бюджетний процес створюють серйозні ризики для фіскальної стабільності та ефективності державного управління. Ці проблеми неодноразово висвітлювались у звітах міжнародних партнерів, зокрема інституцій Європейського Союзу та МВФ, що посилює сумніви донорів щодо цільового

використання наданої фінансової допомоги та ускладнює перспективи євроінтеграції України.

У такому контексті невідкладного значення набуває впровадження ефективної системи державного фінансового контролю, з орієнтацією на забезпечення прозорості бюджетних процесів, відкритості даних щодо використання коштів та створення інструментів незалежного моніторингу. Підвищення рівня довіри до механізмів управління публічними фінансами має стати пріоритетом як внутрішньої фінансової політики, так і зовнішньої комунікації із партнерами.

В умовах масштабної воєнної агресії фінансування оборонного комплексу має відбуватись не лише через пряму підтримку Збройних Сил України, а й через стимулювання розвитку оборонної промисловості. Йдеться про дві стратегічні лінії інвестування:

1. Підтримка національних науково-технічних розробок з військово-прикладним потенціалом, які можуть бути швидко інтегровані у практичні рішення для фронту;

2. Фінансування створення або відновлення ремонтних та технічних підприємств, спроможних обслуговувати військову техніку, що активно використовується в бойових умовах.

Такий підхід дозволяє не лише зміцнити обороноздатність, а й формувати локальні виробничі кластери, які забезпечать нові робочі місця, зменшать залежність від імпорتنих поставок та сприятимуть розвитку інновацій.

Оптимізація видаткової частини державного бюджету в умовах воєнного стану має ґрунтуватися на чітко окреслених пріоритетах загальнонаціонального значення. Насамперед, це:

- 1) повне і своєчасне фінансування оборонного сектору та супутньої інфраструктури;

- 2) матеріальна підтримка громадян, які зазнали втрат внаслідок бойових дій, зокрема внутрішньо переміщених осіб, постраждалих від окупації, втрати житла чи доходу;

3) реалізація програм з відновлення об'єктів критичної інфраструктури (енергетика, транспорт, логістика, зв'язок);

4) збереження фінансування захищених статей бюджету, які стосуються соціального захисту вразливих верств населення.

Ці напрями мають визначати логіку перерозподілу ресурсів у межах бюджетного процесу та стати основою для формування довгострокових стратегій стійкого повоєнного відновлення.

## ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження було успішно реалізовано поставлену мету – здійснено комплексну оцінку процесів формування доходної частини Державного бюджету України в умовах воєнного стану та розроблено науково обґрунтовані підходи до вдосконалення бюджетної політики в цій сфері.

1. Уточнено економічну природу та значення поняття «доходи державного бюджету», які визначено як ключовий фінансовий інструмент реалізації функцій держави, що безпосередньо впливає на динаміку соціально-економічного розвитку. Доходи формуються з податкових, неподаткових, а також інших джерел, серед яких – офіційні трансферти, плата за надані адміністративні послуги, доходи бюджетних установ тощо. Така структура відповідає загальній класифікації, закріпленій у положеннях Бюджетного кодексу України, який встановлює правові засади їх формування, використання та обліку.

2. Формування фінансових ресурсів державного бюджету здійснюється шляхом розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту, що забезпечує державу необхідними засобами для виконання її ключових функцій. Зокрема, йдеться про фінансування оборонного комплексу, систем соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, а також розвиток інфраструктури. У цьому контексті доходи бюджету виступають не лише як відображення економічної динаміки країни, а й як активний інструмент реалізації державної соціально-економічної політики, орієнтованої на поліпшення якості життя населення та забезпечення сталого економічного розвитку.

3. З'ясовано важливу функціональну роль доходної частини бюджету в забезпеченні стабільності державного управління та реалізації його стратегічних цілей. Доходи бюджету формують фінансову основу для функціонування публічної влади, даючи змогу здійснювати ефективну фіскальну політику, спрямовану на стимулювання економічного зростання, скорочення безробіття та забезпечення соціальної підтримки найбільш вразливих груп населення. Вони

також виступають інструментом подолання територіальної нерівності, дозволяючи вирівнювати рівень розвитку регіонів і забезпечувати збалансованість соціально-економічного простору. Крім того, бюджетні доходи забезпечують виконання міжнародних фінансових зобов'язань України, тим самим підвищуючи довіру зовнішніх партнерів та укріплюючи позиції держави на міжнародній арені.

4. У процесі дослідження було здійснено комплексний аналіз основних джерел формування доходів державного бюджету України, зокрема податкових і неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом та трансфертів. Встановлено чітку тенденцію до зростання загального обсягу доходів, що особливо проявилася в 2022-2024 роках. Це зумовлено необхідністю оперативного фінансового реагування на масштабні виклики, спричинені повномасштабною війною, зокрема, посиленням фінансування оборонної сфери, сектору безпеки та потреб Збройних Сил України.

До початку війни основною складовою доходної частини бюджету залишались податкові надходження, серед яких визначальну роль відігравали податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб і податок на прибуток підприємств. Проте з початком активної фази воєнних дій структура доходів суттєво трансформувалася: значну частину державного бюджету почали формувати зовнішні надходження – офіційні трансферти від урядів іноземних країн, міжнародних фінансових установ та донорських організацій.

Також спостерігається зростання ролі власних доходів бюджетних установ, які класифікуються як неподаткові надходження. У 2023 році ці надходження посіли вагоме місце у структурі доходів бюджетів, що пояснюється як посиленням автономності окремих бюджетних організацій, так і збільшенням кількості благодійних внесків та гуманітарної допомоги, що акумулювалися у спеціальному фонді бюджету.

Разом із цим встановлено, що кризові процеси в економіці зумовлені війною, порушенням логістичних ланцюгів, руйнуванням інфраструктури та зниженням ділової активності чинять стримувальний вплив на бюджетну

систему. Ці фактори ускладнюють досягнення фіскального балансу й обмежують можливості зростання видатків.

З іншого боку, потреба у збільшенні оборонного фінансування та захисту критичної інфраструктури призводить до концентрації державних ресурсів на безпековому напрямі, що трансформує пріоритети бюджетної політики. Наявність фінансової залежності від зовнішніх джерел, а також затримки у надходженні міжнародної допомоги, створюють ризики для макрофінансової стабільності та ефективності бюджетного планування. У разі нестачі зовнішніх надходжень внутрішні джерела не здатні повною мірою покрити зростаючі витрати, насамперед у сфері оборони, що ставить під загрозу фінансування інших стратегічно важливих напрямів – освіти, охорони здоров'я, соціальної політики та економічного розвитку.

Одним із основних результатів проведеного дослідження є системне обґрунтування та оцінка напрямів оптимізації механізмів формування доходної частини державного бюджету України в умовах воєнного стану. У процесі аналізу були визначені найбільш доцільні заходи, реалізація яких дозволить підвищити ефективність мобілізації бюджетних ресурсів. До основних з них належать:

- розширення кола платників окремих податків, зокрема включення фізичних осіб-підприємців до переліку платників військового збору, що забезпечить більш рівномірний розподіл податкового навантаження;

- відновлення системи податкового контролю через скасування мораторію на проведення перевірок, що сприятиме посиленню фіскальної дисципліни й зниженню рівня тінізації доходів;

- перегляд системи податкових преференцій, у тому числі поступове скасування пільг, які були запроваджені як антикризовий інструмент на початку воєнного конфлікту, однак вичерпали свою ефективність;

- активне впровадження цифрових технологій у сфері адміністрування податків, що не лише спрощує взаємодію між платниками та фіскальними органами, а й знижує ризики корупції та неефективного управління;

- підвищення прозорості використання бюджетних коштів через відкриті звіти, публічні платформи моніторингу та посилення підзвітності розпорядників бюджетних ресурсів;

- створення спеціалізованих цільових фондів, зокрема оборонного та фонду відновлення, які дозволяють акумулювати ресурси виключно для ключових національних пріоритетів;

- розширення механізмів державно-приватного партнерства, насамперед у сфері оборонно-промислового комплексу, для залучення інвестицій та підвищення технологічної спроможності країни.

Частина із зазначених інструментів уже перебуває на етапі впровадження або обговорення в урядових структурах, інші проходять оцінку потенційної економічної ефективності. Водночас слід наголосити, що навіть за умови повної реалізації означених ініціатив, наявні фіскальні інструменти не здатні в повному обсязі компенсувати колосальні потреби держави в ресурсах для забезпечення обороноздатності, соціальної стабільності та відновлення економіки. Тому питання диверсифікації джерел наповнення бюджету та пошуку зовнішніх механізмів фінансової підтримки залишаються надзвичайно актуальними.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білорус О. Г. Фінансування дефіциту Державного бюджету України в умовах воєнного стану. *Наукові праці НДФІ*. 2023. Вип. 3. С. 5-36.
2. Бобиль В. В., Заремба С. В. Формування бюджету державних установ в умовах фінансової невизначеності. *Ефективна економіка*. 2023. № 10.
3. Бойко В. В. Щодо питання класифікації видатків Державного бюджету України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 29(2). С. 19-22.
4. Бюджетна система : підруч. / за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ: Центр учбов. літератури; Тернопіль : Екон. думка, 2012. 871 с.
5. Бюджетна система: підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 624 с.
6. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. №2456-VI. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>
7. Ватаманюк-Зелінська У. З. Особливості формування та виконання державного бюджету України в умовах воєнного стану. *Економічний простір*. 2023. № 185. С. 26-31.
8. Вінницька О. А. Податкові надходження в системі доходів державного бюджету України. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія : *Економічні науки*. 2023. № 3. С. 24-29.
9. Видатки державного бюджету України. Мінфін. 2013-2024. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/2023/>.
10. Герасименко А. Державний бюджет у структурі економічної політики. *Нова парадигма*. 2012. Вип. 113. С. 168-174.
11. Гавриленко Н. В. Формування дохідної частини державного бюджету України в умовах воєнного стану. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2024. № 1. С. 56-68.
12. Гордієнко Л. А. Фінансовий концепт біхевіористичного підходу при формуванні доходів державного бюджету України. *Наукові записки*

*Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка. 2023. № 30. С. 49-54.*

13. Грубляк О. М. Механізм управління дефіцитом Державного бюджету України в умовах впровадження воєнного стану. *Проблеми і перспективи економіки та управління. 2024. № 1. С. 263-272.*

14. Грубляк О. Оцінка ефективності управління дефіцитом державного бюджету України. *Проблеми і перспективи економіки та управління. 2020. № 3. С. 130-141.*

15. Д. І. Дема, Н. М. Фещенко, І. А. Шубенко. Бюджетна система : навч. посіб. /за заг. ред. Д. І. Деми. Житомир : Житомирський національний агроєкологічний університет, 2014. 500 с.

16. Державний бюджет-2025: на сферу охорони здоров'я спрямовується додатково ще 6,3 млрд грн // *Ліки України. 2024. № 9-10. С. 47.*

17. Дика О. С. Ідентифікація джерел формування Державного бюджету України та напрямів використання фінансових ресурсів в умовах російсько-української війни. *Економіка, управління та адміністрування. 2024. № 2. С. 3-9.*

18. Західна О. Р. Аналіз доходів та видатків державного бюджету України. *Молодий вчений. 2020. № 11(2). - С. 164-168.*

19. Західна О. Р. Державний бюджет як ключовий механізм для реалізації соціально-економічного розвитку. *Молодий вчений. 2023. № 10. С. 200-204.*

20. Захожай К. В. Принципи побудови Державного бюджету України: процесно-системний підхід. *Проблеми економіки. 2017. №3. С. 47-54.*

21. Зварич О. В. Фонди державного бюджету як особливі інструменти підтримки сталого розвитку держави. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Економічні науки. 2015. Т. 172. С. 30-33.*

22. Знаменський В. І. Ефективність управління доходами державного бюджету та методи його вдосконалення в Україні. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. 2020. Т. 25, Вип. 5. С. 97-103*

23. Єфименко Т. І., Іванов Ю. Б., Карпова В. В. Податкові пільги в умовах воєнного стану: управління комплаєнс-ризиком. *Фінанси України*. 2022. № 4. С. 7-26.
24. Корсун І. М. Парадигма фінансування видатків державного бюджету України в умовах воєнної та післявоєнної соціально-орієнтованої ринкової економіки. *Академічний огляд*. 2023. № 2. С. 103-112.
25. Кудряшов В. П. Ресурсне забезпечення фінансування державного бюджету. *Фінанси України*. 2024. № 11. С. 7-30.
26. Ліснічук О. А. Програмно-цільовий метод у плануванні державного бюджету. *Інноваційна економіка*. 2020. № 7-8. С. 125-132.
27. Луніна І. О. Потенціал публічних фінансів для забезпечення видатків воєнного періоду та поствоєнного відновлення України. *Фінанси України*. 2022. № 8, С. 7-26.
28. Любчак І. С. Формування доходів державного бюджету в умовах трансформації економіки. *Економічний вісник університету*. 2023. Вип. 58. С. 61-67.
29. Міщенко Л. О. Удосконалення прогнозування доходів Державного бюджету України. *Ефективна економіка*. 2020. № 4.
30. Назаркевич І. Б. Роль податків у доходах Державного бюджету України. *Молодий вчений*. 2022. № 9. С. 139-143.
31. Панухник О. Державний бюджет України-2023: особливості регулювання фінансово-економічних процесів в умовах повномасштабної війни. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип. 2. С. 63-71.
32. Петик Л. О. Сучасний стан та проблеми формування державного бюджету в Україні. *Молодий вчений*. 2020. № 11(2). С. 193-196.
33. Піхоцький В. Ф. Формування надходжень та використання коштів спеціального фонду державного бюджету України. *Ефективна економіка*. 2020. № 12.
34. Прямухіна Н. В. Адаптація державного бюджету України до умов війни. *Public networks and communications*. 2024. № 1. С. 12-18.

35. Роменська К. М. Управління фінансовими потоками державного бюджету України у сфері охорони здоров'я. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Вип. 77. С. 151-155.
36. Скорик М. О. Аналіз впливу повномасштабної війни на державний бюджет України. *Молодий вчений*. 2023. № 5. С. 179-183.
37. Сокирко О. С. Тенденції формування доходів Державного бюджету України. *Бізнес Інформ*. 2022. № 3. С. 87-92.
38. Степанова В. О. Основні напрями формування доходів державного бюджету України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. №3. С. 116-120.
39. Сушко Н. І. Державний бюджет як об'єкт казначейського обслуговування бюджетних коштів. *Наукові праці НДФІ*. 2016. Вип. 2. С. 5-25.
40. Твердохлібова Д. В. Діагностика поточного стану Державного бюджету України. *Економіка і прогнозування*. 2023. № 1. С. 115-145.
41. Тимоць М. В. Оцінка структури доходів Державного бюджету України. *Економічний вісник. Серія : Фінанси, облік, оподаткування*. 2021. Вип. 7. С. 176-183.
42. Тимошенко М. В. Роль податків в процесі формування та виконання державного бюджету України. *Ефективна економіка*. 2020. № 11.
43. Тимошенко М. В. Середньострокове планування державного бюджету та повоєнне відновлення. *Трансформаційна економіка*. 2023. № 3. С. 50-55.
44. Тітарчук М. І. Теоретико-методологічні засади формування державного бюджету [Електронний ресурс] // *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 24. С. 107-112.
45. Токарева Т. О. «Видатки бюджету» як категорія бюджетного права. Теорія і практика правознавства. 2014. Вип. 1 (5). URL:<http://tlaw.nlu.edu.ua/>
46. Чубка О. М. Джерела фінансування державного бюджету в умовах повномасштабної війни в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2023. Вип. 2. С. 85-90.

47. Чугунов І. Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. *Scientia Fructuosa*. 2022. № 5. С. 124-137.

48. Щетинін А. І. Дефіцит державного бюджету і державний борг України: сучасний стан та підходи до його покращення. *Економічний простір*. 2022. № 179. С. 37-43.